

Nagy Julianna¹

METAFORÁK KOSZTOLÁNYI: FÜRDÉS C. NOVELLÁJÁBAN

Abstract:

This paper shows how to we use the metaphors in Hungarian Language Lesson. In this question we have to know the cognitive teory of metaphor. This shows how to function the metaphor. The metaphor shows the originial and figurative meaning. After the short teory I analyse the metaphors in Kosztolányi's novell (Fürdés).

keywords: *metaphor, cognitive semantics, Kosztolányi, Hungarian Language Lesson*

kulcsszavak: *metafora, kognitív szemantika, Kosztolányi, magyar mint idegen nyelv*

1. Bevezetés

Jelen tanulmány az irodalmi szövegek magyar mint idegen nyelv órán való működését vizsgálja. A nyelvórákon többféle szöveg kerül használatra, az egyik az irodalmi szöveg. Az irodalmi szövegek számos feladathoz jó kiindulópontul szolgálnak. Fontos szem előtt tartani, hogy amikor irodalmi szövegekről beszélünk, akkor az nem különbözik a mindennap használt szövegek nyelvétől. Ez a tanulmány a kognitív nyelvészet és a hermeneutika kiindulópontja alapján vizsgálja az irodalmi szövegek kérdéskörét, azon belül is a metaforák kérdéskörét elemzi részletesen. A tanulmány elemzési kiindulópontja Kosztolányi Fürdés c. novellája, melyet a magyar nyelv tanításakor felsőbb évfolyamoknál (mesterképzés második évfolyamán) lehet felhasználni, és az egyik kulcskérdés a szövegben a metaforák működése. A tanulmány felépítése a következő: először a metaforák jellemzőinek rövid áttekintése; majd a novellából kiválasztott metaforák, mint a szín, az ősvény, a víz kerülnek elemzésre. Végül az összegzésben a metaforák tanításának lehetőségeit foglalom össze.

¹ Nagy Julianna PhD, a krakkói Jagelló Egyetem magyar lektora; nagy.julianna@freemail.hu

2. A metafora

A metafora mind a nyelvészeti, mind az irodalmi diskurzusok egyik fontos vizsgálati tárgya. Jelen írás a metaforát értelmezi kognitív nyelvészeti keretben, próbálva magyarázatot találni arra, hogy a szövegben megjelenő metaforák miképpen változtatnak a szöveg „konkrét értelmén”. A metafora az emberi gondolkodás központi eleme, így amikor bizonyos jelentéseket, jelentésárnyalatokat tanítunk, gyakran szembe találjuk magunkat vele. A metafora a nyelvnek egy olyan aspektusát nyitja meg, amely segít belelátni egy adott ember, egy adott közeg gondolkodásvilágába. A metaforaelmélet segít a tanításnál, mert a nyelvi jelenségek motiváltságát hangsúlyozza és segíti a tanulókkal megértetni a miérteket (Palágyi 2016: 69). Ezért is fontos tisztában lennünk a kognitív metaforaelmélettel, hogy azt a tanítás során alkalmazni tudjuk.

A nyelv tanításánál a metafora egy tágabb dimenziót nyit meg, amely az elsődleges jelentéstől kezdve kibont egy többértelmű jelentést. A tanításban segíthet minket a metafora elméleti háttere, amely sok esetben magyarázatot adhat a metaforák hálójának kibontakozásához. A metafora esetében is a tapasztalat részét képezi a közösségi hagyomány, illetve a fizikai világ (embodiment) (Tátrai 2002). A metaforák a nyelv különböző szintjein jelennek meg, így a mindennapi és az irodalmi szövegeinkben is, ezáltal kontinuumot alkotnak a kettő közt. A metaforák nagy része begyakorlottá, konvencionálissá vált, melyek a használatukkor fel sem tűnnek, és így egy olyan jelentéshálózatot rejtenek magukban, melyek a nyelv, a tudás és a kultúra szoros összefüggéseire mutatnak rá. Vannak egyedi, közösségi és általános metaforák, de minden esetben megfigyelhető, hogy ezek összefüggésben vannak egymással. Sok esetben jelentésbeli árnyalatokat mutatnak a „különféle” metaforák.

Az univerzálék, melyek a kultúrák közti hasonló gondolkodást jellemzik, a metaforák között is megtalálhatóak: pl.: fent – pozitív tulajdonság (Lakoff – Johnson 1980: 22 – 25). Már kora gyermekkorban - a „nyelv szocializációs folyamata” során - megismerkedünk a metaforákkal. Az elvont fogalmakat analogikus, illetve sematikus úton rendezzük el (Tomasello 2002: 168). A metafora reprezentálja a gondolkodás összetett rendszerét, és nemcsak a „nyelvet” (Lakoff – Johnson 1980: 6). A metafora segít megérteni a világ elvont fogalmait, amelyeket az emberi tapasztalat egy konkrét, fizikai tapasztalattal von párhuzamba. A metafora szerepe két „entitás” közti megértésében elsődleges (Lakoff – Johnson 1980: 36). Irodalmi szövegeinkben külön értelmezési lehetőségként jelenik meg. A metaforák egy komplex nyelvi és képi világot hoznak létre a novellában, ennek az összetettségnek a kibontása a metaforaértés folyamata. Irodalmi metaforáinkban ott van az író újítási szándéka, melyben egy más szemantikai aspektus rajzolódik ki (Nagy 2012). Az író egy új szemszögből mutat be egy jól ismert szót. A metaforák hatásköre kiterjedtebb, ami maga után vonja, hogy az egyes metaforák közt átfedések vannak. Mindemellett a metaforák hatókörét érdemes ebben a novellában végigtekinteni, és ennek jelentéstani kiterjesztését a tanulók nagyon szívesen tekintik végig. Ahogy egy konkrét metafora vonul végig a szövegen, úgy válik a szavak jelentése is egyre teljesebbé. Az írói metaforák a szövegértelelem által válnak teljessé (Tolcsvai Nagy 2003), így amikor jelen novellát

értelmezzük, akkor az egyes metaforákat számos előfordulásukban kell vizsgálni, hogy megkapjuk a teljesebb képet.

A metafora alapesetben reprezentálja a konkrét, másrésről az elvont tudást, melyek közt reláció alakul ki. Az analogikus kapcsolat alakulása a két fogalmi tartománytól függ, melyek jelentésmátrixai bizonyos megfelelésben vannak egymással. A konceptuális tartomány két részből reprezentálódik: a forrás és a céltartományban; az előbbi tartalmazza a kiinduló fogalmat, utóbbi pedig a „végfogalmat” (Lakoff 2008, Kövecses 2010). A két konceptuális tartomány közt részleges megfelelés van, amely a szemantikai szerkezetek közti leképezés alapján reprezentálódik. Ennek a leképezésnek a kiindulópontja a mindennapi tapasztalat, amely a legtöbb esetben képi séma. Metaforáink jelentős részét képezik azok, melyek a mindennapi beszédünket áthatják, és annyira konvencionálissá váltak, hogy nem is érezzük egyes esetben az átvitt értelmüket, mint pl. a szék lába. Ezek azok az „elsődleges” metaforák, melyeket kora gyermekkorban megismerünk (Lakoff 2008: 26). A metafora szövegbeli funkciója, hogy a „konkrét” értelmezésen túlmutatva a figyelemirányulást az „átvitt értelemre” irányítsa. Bár a legtöbb esetben „egységként” értelmezzük a metaforát, nem törődve azzal, hogy mik a különálló részek jelentései. Azonban az irodalmi metaforák komplex rendszerénél fontos a részeket külön látni. A metafora értékét a pillanatnyi szövegkörnyezet is eldöntheti, szemben azokkal a mindennapi metaforákkal, melyek sematizálódtak a nyelvben.

3. Az első metafora: a víz

A novella egyik legfontosabb metaforája a víz. Elsőre az itt megjelenő fogalmi metafora konvencionálisnak, mindenki számára érthetőnek tűnik, azonban a szövegben stilisztikailag átértékelődik és jelentése kiterjedtebbé, többértelművé válik. A víz metaforájának jelen szövegben számos megjelenése van, és így, habár szavak különböznek is, a víz metaforája számos esetben összefüggést mutat. A víz, mint az életet meghatározó elem, többnyire a boldogság jelképeként reprezentálódik, azonban a vizsgált novellában sok esetben negatív jelképpé válik.

Az első vízzel kapcsolatos szó rögtön a címben jelenik meg: a fürdés. A cím előrevetíti a szöveg tartalmát, és rögtön aktivizálja a kategóriáról alkotott tudásunkat (Pethő 2011: 157). És így a fürdés jelentéséhez a mindennapi olvasó a boldogságot, az önfeledt szórakozást kapcsolja, mert fürdeni tóban, tengerben szoktunk. A fürdést mindemellett a fürdőkhöz is kapcsoljuk, vagyis elsőre, ha a fürdő asszociációs hálóját elkészítjük, akkor minden esetben megjelenik a pihenés, a nyár, és távolabbi jelentésben a megtisztulás. A cím hatóköre az egész szövegre kiterjed, és így ennek a fogalmi metaforának a jelentései emergens módon válnak a szöveg részévé. A cím épít az olvasó előzetes tudására, és mindezt át- és újraértelmezi a szöveg alapján, így a fürdés és a víz metaforájával szépen egybefonódik, és a szöveg egészében véve új jelentésárnyalatokkal bővíti az eredeti jelentést.

A víz metafora dinamikus jelentésképzését követhetjük végig a szövegben. Azonban a fürdés jelentésének boldogságát a szöveg számos módon átértelmezi, így a kezdeti

önfeledt öröm csak néha köszön vissza a szövegben. Az apa haragszik a fiára, mert a fiú megbukott latinból. Ennek okán mérges és lenézően beszél a gyermekével, úgy tekint rá, hogy az nem tud semmit, ezért nem is akarja magával vinni fürdeni, vagyis az öröm, melyet az önfeledt fürdés jelent, eltűnik. Azonban anyja unszolására mégis magával viszi az apa a fiát, és majd látunk is egy olyan pillanatot, amikor mégis a boldogság jelképe lesz a fürdés. Az apa önfeledten dobálja a fiút a vízbe, elfelejtve gyermeke minden hibáját, de nem veszi észre, hogy fiának ez sok. A víz mintha megtisztítaná ezt a kapcsolatot és elmosná az emberi bűnöket. De a fiúnak sok lesz a víz, az önfeledt játék, és egyszer csak nem bukkan elő többé a vízből. A víz így válik kettős értelművé: egyrészt ott rejlik benne a szépség, a megtisztulás: *tó tündöklött, mintha millió és millió pillangó verdesné tükrét gyémántsávrnyal*, másrészt a víz ijesztő volta: *víz édesen rothadt szaga*. Kosztolányi a víz kettős, sejtelemes képét már a fürdés előtt előrevetíti. És ez a kép a tragédiát fogja magában hordozni: a fiú halálát. A víz nem viharos, nem sötét, hanem nyugodt, azonban az indulatok, melyek a felszín alatt kavarnak benne, halálosak, és elragadják a fiút: *Mindenütt csak a víz volt, a víz ijesztő egyformasága*. A víz, a fürdés boldogsága tovaszáll és már csak a hallatlan szomorúságnak lesz a jelképe. A víz egyforma, mely az idő végtelenségére utal, arra a végtelenségre, melyben csak bánat van. És ennek a fájdalomnak a végtelenségére utal a víz-könny metafora is: *Suhajda még mindig meggyzsin fürdőnadrágban üldögélt a parton. Arcáról, csíptetőjéről csurgott a víz, a könny*. Az olvasónak sok esetben az lehet a benyomása, hogy az apa mintha nem szeretné a fiát, de ez nem igaz, mert szereti, és ez derül ki ebben az utolsó mondatban, ugyanis nem a víz, hanem a könny csurog az apa arcáról. A mondatban levő hátravetett jelző ennek a jelentését erősíti meg.

4. A második metafora: a piros

A színszimbólumok a novella egészén végigvonulnak. Az egyik ilyen szín a piros. A piros árnyalatainak (pl.: meggypiros) a szövegben fontos szerepe van. először is a kisfiún van ilyen tornaing, másodsor meggyszín fürdőnadrágja van az apának és a fiának is. A piros színhez kötjük a vért, az életet, a vidámságot. A kisfiú inge jelképezi a fiatalságot, az életet, vagyis azt, ahogyan egy dinamikus, élettel teli kisgyermeket elképzelünk. *A konyha előtt a lócán fölneszelt egy tizenegy éves fiú. Térdén összecukott könyvet tartott: a latin nyelvtant. Vékonyka gyermek volt, haja rövidre nyírva nullás géppel. Piros tornaing rajta, vászonnadrág, lábán bőrsaru. Pislogott az apja meg az anyja felé*. Fontos, hogy a második esetben is egy ruhadarab hordozza ezt a színt, mégpedig a fürdőnadrág. Ez több aspektusból is nagy jelentőséggel bír. Egyrésztől mind az apának, mind a fiának ilyen fürdőnadrágja van, ezzel kihangsúlyozódik a családi kötelék, másrésztől a fürdészel kapcsolódik össze. *De azért fölrohant a tornágra. Onnan egy sötét kis szobába ért. Keresgélte a fiókokban a meggyszín fürdőnadrágot. Az egészen olyan volt, mint az apjáé, csak kisebb. Suhajdáné varrta mind a kettőt*. És így, ahogy a fentebb elemeztük a víz metaforáját, az nem csak a vidám élettel, hanem a halállal is relációba hozható. A piros és a vörös magyar színnevek elemzésénél látni kell, hogy a vörös inkább a negatív asszociációkra utal (Tóth-Czifra – Benczes 53-54).

A piros így a negatívumot, a figyelmeztetést vonja maga után, vagyis amikor a kisfiú inge szemünk elé kerül, az a veszélyre figyelmeztet minket. Ezt erősíti a szövegben az apa mérge is. A piros színhez kapcsoljuk a dühöt, ami ebben a novellában szerepet kap. *Sírba visz ez a taknyos - vágott közbe Suhajda, mert a mérge fűszer volt neki, paprika -, sírba visz - ismételte, s élvezte, hogy a harag kitágította az ereit, jótékonyan elűzte délutáni unalmát.*

5. A harmadik metafora: a fény

A fény metafora a szövegben a nappal van összefüggésben, ami a fényével élteti a környezetét. A nap számos aspektusban jelenik meg, mint például napszakokat behatároló jelzés és mint világító test. Emellett a nap a fénnel hozható párhuzamba, ami pedig az emberi gondolkodásban a pozitívumokkal áll kapcsolatban. A novella első mondata: *Fehéren süttött a nap.* Ebben a mondatban a nap jelentéskategóriája kinyílik, és a fehérség a vakító fényt emeli ki. Az olvasó a nap vakítóan fényes voltát látja, amit a fehér melléknév emel ki. Ezáltal a melléknév által egy új jelentéssel bővül a nap kategóriája, vagyis a nap kellemes, simogató melege helyett a kánikulai melegnek lesz fontos szerepe. Ebben a metaforikus kifejezésben még az érdekes, hogy a fehérség a vakságot is magában hordozza. Ahogy nem tudjuk, mit hoz a jövő, nem láthatóak előre az események, úgy nem látják azt történetünk főhősei sem. A vakság ott van a szereplők lelkében is, mert nem tudja az apa, hogy mi lenne a gyermekének jó. A fiú „érzelmi vaksága” pedig abban érhető tetten, hogy nem meri kimutatni érzéseit.

És ezt a gondolatsort erősíti tovább a fürdőhelynek a leírása: *Mint amikor éjjel fényképeznek és villanóport gyűjtanak, úgy izzott a balatoni fürdőhely a verőfényben. A meszelt kunyhók, a kukoricagörék, a homok keretében minden fehérnek látszott. Még az ég is. Az akácfák poros lombja pedig olyan fehér volt, akár az írópapír.* A fehérség itt teljesen áthat mindent, minden-minden fehér, olyan fényes, hogy az ember szemét elvakítja. És ott a kontraszt, a sötétség, amely a szobában van jelen. Így a sötétség már előrevetíti, hogy valami rossz fog történni. *De azért fölrohant a tornácra. Onnan egy sötét kis szobába ért. Keresgélte a fiókokban a meggyzsin fürdőnadrágot.* Azonban meg kell jegyezni, hogy mind a két esetben ott van a láthatatlan, egyrészt azért, mert a fény elvakít, a sötétben pedig a fény hiánya miatt nem látunk semmit.

Még egy érdekes fény metafora jelenik meg a szövegben: az apa csiptetője. *Jancsi rátekintett, hogy szeméből olvasson. De nem látott semmit. Az aranykeretes csiptető üvege nagyon villogott. Pironkodva nézte, hogy megy apja a tóba.* Az arany és a nap ragyogásukban közösek. Az arany itt Suhajda csiptetőjével azonosítható, ha rávillan a fény, bevilágítja, elvakítja a környezetét. Ha csak azt olvassuk aranykeretes csiptető, akkor egy nemes úriember jelenik meg előttünk, és az arany fényével valamilyen kellemes érzést kelt az olvasóban. Azonban az apának az elérhetetlenségét hangsúlyozza ezzel a képpel az író. És ez a kép tovább erősödik azzal, hogy a fiú ránéz, de nem lát semmit az apjából, a szeméből. A fiú az apja szemét nézi, szeretné látni, hogy mi a véleménye róla, de nem tudja meg. Így a fény az elérhetetlenségnek lesz a jelképe.

6. A negyedik metafora: az ösvény

Az utolsó metafora, ami elemzésre kerül a tanulmányban, az út, az ösvény metaforája. Az ösvény az élet szimbóluma, amit be kell járni minden szereplőnek a novellában. Az élet, mint út metafora konvencionálisnak tekinthető (Kövecses 2010: 90), mert a mindennapi ember használja, és nem okoz gondot a jelentése. Eszerint az életünk minden egyes napján végigjárjuk az előttünk levő napnak az útját, ami beleolvad egész életünk útjába. Az életút egy ösvényként reprezentálódik ebben a novellában. Az ösvény jelentéskategóriájában benne rejlik valami láthatatlan. Természetesen az út is ilyen, mert ott sem tudjuk, mit rejt a vége, de azt egyenesnek gondoljuk. Az ösvény girbegurba, a növények behajlanak rá, ami átláthatatlanná teszi az utat. Az apa és a fiú az ösvényen megy le fürödni. *Suhajda vagy húsz lépéssel haladhatott előtte a gyalogösvényen. Jancsi bórsaruja, amint futott, tapsikolta a port. Hamar utolérte őt az ördögcérnaösvénynél. De néhány lépéssel előbb lassított, óvatosan lopakodott melléje, mint a kutya, még mindig nem lévén bizonyos, vajon nem kergetik-e vissza.* Az apát követi fia a szűk ösvényen, mint egy kutya. De az ösvény nevében benne rejlik ördög szó előrevetíti a tragédiát, a cérna pedig azt a képzetet hívja elő, hogy az élet egy cérnaszálon függ. És a tragédiának még rosszabb előérzetét kelti az apa-fiú közti feszült viszony.

Az ördögcérnaösvény még egyszer előfordul a szövegben, amikor az anya siet a partra, és rossz előérzete van. *De amikor az ördögcérnaösvény felé érkezett, gondolatának fonala egyszerre megszakadt, összegomolygott, napernyőjét becsukta, szaladni kezdett, s szaladt egész úton, amíg a fürdőépületig nem jutott.* Az anya szeret varrni, és ahogy a fonallal bánt, aközben gondolkodik, és egyszer csak eszébe jut, hogy lemegy a partra a családjához. Ahogy megy az ösvényen gondolatai összekuszálódnak, mint a gombolyag szálai. Ez a metafora azért is különösen fontos, mert a család három tagja kapcsolódik általa össze. Az életük összegabalyodik a kimondatlan dolgok miatt.

7. Összegzés

A fent elemzett metaforákat mesterképzés másodévfolyamán érdemes tanítani, mert ekkor a tanulók már magas szintű nyelvismerettel rendelkeznek és könnyebben megértik ezeket a képeket. A metaforák tanítása számos módon hasznosítható: egyrészt a szókincset ismételni és bővíteni is tudjuk velük, vagyis a tanulók tematikusan és absztraktnan tudják rendszerezni a meglévő ismereteiket, másrészt a gyakorlat mentén válaszokat kapunk arra, hogy pontosan mely metaforákat érdemes tanítanunk (vö. Palágyi 2016: 77). A tanórán a novella olvasása során az egyes metaforáknál konkrétan megállunk és részletesen tárgyaljuk a kognitív szemantika segítségével. Azonban mielőtt a szöveget végigolvasnánk, a címet elemezzük, és arról beszélgetünk, kinek mi jut eszébe a fürdésről, milyen kifejezéseket ismer. A további metaforáknál megtárgyaljuk az eredeti és a szövegben előforduló jelentéseket. Az egyes

metaforáknak először a konkrét jelentését, majd a figuratív jelentéshálóját bontjuk ki a szöveg alapján (pl.: forrás- és céltartomány elemzésével, jelentéshálójával). Fontos látni, hogy ez a novella számos olyan szót tartalmaz, melyet a tanulók ismernek, így azokra tudunk alapozni, mindemellett a metaforák értelmezésén végighaladva (magyarázatokkal, értelmezésekkel) a magyar nyelv magasabb szintjére juthatnak el a diákok.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a metaforák és azok jelentéseinek tanításánál sok érdekességgel találjuk szembe magunkat, ezért fontos tisztában lennünk az elméleti háttérrel. A nyelvórákon azt tapasztalhatjuk, hogy a diákok szívesen értelmezik ezeket a metaforákat, szívesen gondolnak utána, mi az adott szavak eredeti és metaforikus értelme. A metaforák értelmezéséhez kérdéseket, feladatokat készíthetünk. Tapasztalatom szerint Kosztolányi Fürdés c. novelláját szívesen olvassák a diákok, és a fent elemzett metaforák jelentéseit lelkesen elemzik.

Irodalom:

- Fauconnier, Gilles – Turner, Mark 2008. Rethinking metaphor. In: Gibbs, Raymond W. Jr. (edited) *The Cambridge handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980. *Methaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George 2008. The Neural Theory of Metaphor. In: Gibbs, Raymond W. Jr. (edited): *The Cambridge handbook of Metaphor and Thought*. New York: Cambridge University Press.
- Nagy Julianna: Metaforaértés és/vagy mondatértés. Magyar Nyelvőr. 2012/3. 273-288.
- Palágyi László 2016. A kognitív metaforaelmélet alkalmazása a magyar mint idegen nyelv oktatásában. In: Váradi Tamás (szerk.): *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből X. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 69–80.
- Pethő József 2011. *Alakzat és jelentés. Az alakzatok stílus- és jelentésképző szerepe a szövegben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Szilárd 2002. *Az 'Én' az elbeszélésben. A személyes narráció szövegtani megközelítése*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2003. A metafora alakulástörténete a magyar lírai modernségben. In: Bednánics Gábor – Bengi László – Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) *Hang és szöveg. Költészettörténeti kérdések a lírai modernségben*. Budapest: Osiris Kiadó. 26-61.
- Tóth-Czifra Erzsébet – Benczes Réka 2016. Piros és vörös színneveink korpuszalapú

kognitív nyelvészeti vizsgálata: produktivitás, figurativitás és alapszínnevi státusz.
Magyar Nyelvőr 2016/1. 52-71.

Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.

a novella forrása: Kosztolányi Dezső: Fürdés In.: *Kosztolányi Dezső: Esti Kornél énekei. Válogatott versek és novellák*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 2002. 191-199.

Burloi Rodica Ana Maria¹ – Zopus András²

EGYMÁS MELLETT – AZ ISMERTEBB ROMÁN ÉS MAGYAR HÚSVÉTI SZOKÁSOK BEMUTATÁSA

Abstract

The importance of Hungarians' and Romanians' knowing each other's cultures is given a particular attention by the Hungarology Department at the University of Bucharest, since the strengthening of intercultural relations, learning and respecting each other's traditions does not only contribute to a more successful teaching, but also helps a deeper understanding of the Hungarian culture and traditions. Students of the department of Romanian mother tongue show a constant interest in learning about Hungarian traditions connected to Easter, Christmas, birthday etc. This study aims to meet this true interest by presenting the relevant Romanian and Hungarian Easter traditions, and provide in this way an opportunity to learn about various folk and religious traditions, customs.

Keywords: *intercultural relations, Easter, traditions, Bucharest, Hungarology Department*

Kulcsszavak: *interkulturális kapcsolatok, húsvét, hagyományok, Bukarest, Hungarológia Tanszék*

1. Bevezetés

A Bukaresti Egyetemen már évtizedek óta létezik magyartanítás, a tanszék ismert és elismert szellemi műhelye az oktatásnak és a kutatásnak egyaránt. Az 1989-es rendszerváltás után az újrászerveződött tanszéken főként román anyanyelvű hallgatók tanulnak, akik közül többen nagyon szép eredményeket értek el mind a nyelvtanulás, mind a hungarológiai ismeretek elsajátítása kapcsán. Jelen tanulmány egy 2018-ban született szakdolgozat egyik részének átdolgozott formája, a román és a magyar húsvéti ünnepkör szokásait és pár jellemző gasztronómiai specialitást ismertet. Az interkulturális kommunikáció jegyében az összehasonlító-elemző-bemutató írások mind

¹ Rodica AnaMaria Burloi a Bukaresti Egyetem Hungarológia Tanszékének volt hallgatója; burloirodica@gmail.com

² Zopus András PhD, a Bukaresti Tudományegyetem magyar lektora; drza@drza.hu

a román, mind a magyar nagyközönség számára alapvetőek, mert az együttélés során fontos az egymás szokásainak megismerése, tiszteletben tartása és alkalomadtán az adott szokásoknak megfelelő formális viselkedés, magatartás.

2. A húsvéti ünnepkör

A húsvét a kereszténység általános ünnepe, amely Jézus feltámadásának állít emléket. Habár a kereszténység egyik fő ünnepe, gyökerei a tavaszi napéjegyenlőséget ünneplő pogány hagyományhoz kapcsolódnak. A húsvét ünnepének pogány gyökerei Tammúz születéséhez kapcsolódnak, aki Szemirámisz törvénytelen fia. Szemirámisz Nimród felesége volt, Noé unokája, aki férje halála után féktelen életet élt, és a napot kezdte istenként tisztelni. Szemirámisznak sikerült meggyőznie a népet, hogy fia lényegében az újjászületett Nimród, és természetfeletti módon fogant. Mindezek után a nép elhitte, hogy Tammúz valójában az égiek által küldött megváltó, és imádni kezdte őt és Szemirámiszt is, akit a termékenység istennőjének tekintettek. Tammúz halála után Szemirámisz egy tavaszi ünnepséget rendezett azért, hogy megemlékezzen róla. Szenvedése olyan nagy volt, hogy Tammúzt növényzet formájában újjáélesztette³.

Az Egyiptomból való menekülés és emlékeként húsvétot először a zsidók ünnepelték meg Kr.e. 1400 körül. Az Isten egy bárányáldozattal biztosította, hogy a kiválasztott nép tagjait elkerülje a halál angyala. Mindazoknak, akiknek az ajtaja nem volt megjelölve a bárány vérével, nagyon nagy csapást éltek meg: a halál angyala megölte az egyiptomiak gyerekeit, de a zsidók, mivel meghallgatták Isten kérését, megmenekültek ettől a büntetéstől. Míg a keresztényeknél a húsvét három napos ünnep, a zsidó húsvét nyolc napig tart. A húsvéti ünnepi időszakban a zsidók maceszt esznek azért, hogy megemlékezzenek azoknak a zsidóknak az áldozatáról, akik kovásztalan kenyeret ettek az Egyiptomból való kivonulás előtt. Az első két nap alatt a széderrel⁴ kapcsolatos események zajlanak, az étkezés során a zsidók történetéről olvasnak a Hágádából⁵, valamint felolvassák a Tóra különböző részeit, és a rabbik írásain elmélkednek. Az ünnepi ebéd során négy pohár bort isznak és különböző ételeket szolgálnak fel. Ezek az ételek összetevőik és ízük tekintetében is a zsidók rabszolgaságának időszakára emlékeztetnek: macesz – búzalisztból és vízből készült kovásztalan kenyér; charoset⁶ – darált diót, almát, fahéjat és mézet tartalmazó keverék, amely azt a habarcst jelképezi, amelyet zsidó rabszolgák készítettek a fáraók építkezésein; tojás – főtt tojást fogyasztanak, amely az életet és az újjászületést jelképezi; sós víz – a zsidóság könnyeit jelképezi, mind a bánat, mind az öröm esetében; marror⁷ – nagyon keserű

³ <https://bit.ly/2ERtyhS>

⁴ <https://bit.ly/3ngPtQX>

⁵ <https://zsido.com/az-unnep-kellekei-a-hagada/>

⁶ <https://en.wikipedia.org/wiki/Charoset>

⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/Maror>

torma, amely a rabszolgaság keserveire hivatott emlékeztetni; karpas⁸ – főtt burgonya vagy retek és petrezselyem keveréke, amelyet sós vízben puhítanak meg, és a zsidó rabszolgák alultápláltságára utal; zeroa⁹ – egy darab hús vagy csont, és a húsvéti bárányt jelképezi, a zsidóságnak az egyiptomiak fogságából történő szabadulásra utalva.

A magyar kultúrában Jézus feltámadásához kapcsolódó ünnepnek húsvét a neve. Ez a főnév egy összetett szó, amely a *hús* főnév és a *vét* ige kapcsolódásából jött létre, és arra a napra utal, amikor a negyven napos böjt után szabad húst fogyasztani. A TESz. szerint a húsvét szó a magyar nyelvben először 1211-ben fordult elő, személynév formájában¹⁰. Húsvét ünnepének napja nem mindig ugyanaz a naptári nap, hanem mozgó ünnep, amelynek dátuma minden évben más és más. A dátum meghatározásában két jelenségnek van szerepe: egyrészt a tavaszi napéjegyenlőség, másrészt a holdfázisok – telihold – határozzák meg, hogy melyik napra esik a húsvét.

Mind a katolikus, mint az ortodox hagyományban a húsvéti ünnepet a hat hetes böjt előzi meg, amelyet húsvéti böjt vagy nagyböjt néven is szoktak emlegetni. A böjt ideje alatt az ortodox hívők nem vesznek magukhoz semmilyen állati eredetű ételszert (tehát tejet, tojást sem!), de a fizikai világ megtartóztatásainál is fontosabb a böjt szellemi vonatkozása: különösen törekedni kell a tisztátlan gondolatok távoltartására, a mohóság és a gonosz cselekedetek elkerülésére. Ebben az időszakban nagyon fontos a belső megtisztulás, azoknak a világi gondolatoknak a távoltartása, amelyek a hívőt eltávolítják Jézustól. Az ortodox hívőkkel ellentétben a katolikusnak a böjt idején megengedett a tej, tojás, sajtfélék és a hal fogyasztása¹¹.

2.1. Húsvéti szokások a románoknál

2.1.1. Tojásfestés

A legismertebb húsvéti szokások közé tartozik a tojásfestés és a tojások összekoccintása. A századokon átívelő hagyományt követve a húsvéti asztalra kötelező piros tojást tenni. A piros színűre festett tojás a feltámadt Jézus szimbóluma, és Jézus vérének jelképezi, amely a Mária által annak a keresztnak a tövébe helyezett tojásokra folyt, amelyre a Megváltót feszítették.

A kezdetben csak piros színűre festett tojások mellett idővel megjelentek a más, élénk színűre festett tojások is. A hagyomány szerint a tojások festése a húsvét előtti csütörtökön történik, ezt a napot nagycsütörtöknek nevezzük. A népi hagyományok szerint nagypénteken szigorúan tilos tojást festeni, mert egy ilyen esemény az egész évet tönkreteheti.

⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Karpas>

⁹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Zeroa>

¹⁰ 1211: „Isti sunt serui Eguche Sumos ... Hosued” szn.

¹¹ <http://lexikon.katolikus.hu/S/szigor%C3%BA%20b%C3%B6jt.html>

A román népi tojásfestésnek is az a legegyszerűbb és legismertebb módja, hogy a jól megmosott, leöblített és megszáritott tojásokat festékes vízben megfőzik. Főzés előtt a tojásokra különböző leveleket lehet ragasztani, majd az így preparált tojásokat nejlonharisnyába téve kell a festékes vízben megfőzni, így különböző minták hozhatók létre. A tojásokra különböző minták is rajzolhatók, amelyek gyakran művészi szintre emelkednek. Ezeknek a tojásokra rajzolt szimbólumoknak különböző jelentése van: az egyenes függőleges vonal az életet, a vízszintes egyenes vonal a halált, a kettős egyenes vonal az öröklétet, a hullámos vonal a vizet, a megtisztulást, a spirál az időt, míg a kettős spirál az élet és a halál összefonódását jelképezi.

Felszolgálás előtt a festett tojásokat a családtagok vagy a barátok, a hagyománynak megfelelően, összekoccintják, összeütik. Ennek megvannak a maga szabályai, amelyek arra vonatkoznak, hogy a családban ki koccinthatja először a tojást – ez a személy pedig a család legidősebb tagja. Ő koccinthatja először a tojás hegyét össze egy másik tojás hegyével, miközben a *Krisztus feltámadt*¹²! köszöntést mondja. A másik személy szintén egy kötelező válasszal felel: *Igen, valóban feltámadt*¹³! A tojások összekoccintásának szimbolikus jelentése is van: a tojás ép héja Jézus sírjának követ jelképezi, míg az elrepedt, eltört héj a megnyílt sír jelképe.



1. kép: Tojások összekoccintása

¹² Románul: Hristos a înviat!

¹³ Románul: Adevărat a înviat!

2.1.2. Nagypéntek

A nagypéntek liturgiamentes nap, ezen a napon veszik ki a Szent Epitáfot¹⁴ az oltár-ból, amelyet ezután a templom közepén álló asztalra helyeznek. Nagypénteken gyász-szertartáshoz¹⁵ kapcsolódó énekeket énekelnek, és a papok és a hívők a Szent Epitáffal megkerülik a templomot. A Szent Epitáf Jézus testét jelképezi, és a hozzá kapcsolódó népi és vallásos szokások egy temetési szertartást idéznek.



2. kép: Szent Epitáf

A templom közepére helyezett asztal, amelyre a Szent Epitáfot terítik, nem csak a kegytárgy kihelyezésének eszköze, hanem a hívők számára is jelentőséggel bír: aki átmászik az asztal alatt, az szimbolikusan leszáll a pokolra, majd visszatér a halálból. Az asztal alatt való átmászás előtt a hívők a magukkal hozott virágokat, amelyek a tavasz első virágai, elhelyezik ezen az asztalon, majd szabadon választhatnak, hogy hányszor végzik el az átmászást. Az egyetlen alkalommal való áthaladás Isten fiának az áldozatára emlékeztet, míg a három-szoros átkelés arra a három napra emlékeztet, amíg Jézus teste a sírban pihent.

A nagypénteken tartott gyászszerartás Isten fia temetésére emlékeztet, aki az emberiség megváltása érdekében áldozta fel önmagát. A gyászszerartásra összegyűlt tömeg a gyászmenetet jelképezi, és a harang és a szimandron¹⁶ megszólaltatása közben, a menet élén a Szent Epitáfot vivő papokkal a hívők megkerülik a templomot.

¹⁴ A Szent Epitáf egy lenből, selyemből vagy bársonyból készült kegytárgy, amelyre a Jézus sírba helyezésének momentumát hímkik vagy festik, és Jézus szent sírjának pecsétjeként tekintenek rá a hívők.

¹⁵ Románul: prohod.

¹⁶ A szimandron (románul: toacă) fából, öntöttvasból, néha sárgarézből készült, két-három méter hosszú, 40–50 cm széles, egy vagy két kalapácsszerű verővel megszólaltatott ütőhangszer, amellyel a keleti keresztény egyházakban a hívőket istentiszteletre vagy imára szólítják.

A gyászdalok éneklésével a hívők kifejezik Jézus halála iránt érzett fájdalmukat, mivel testben és lélekben egyaránt részt vesznek a papok által celebrált körmenetben. A nagypénteki jelképes gyászsztartás alatt énekelt gyászdal három, nem egyenlő részből áll: az első rész 73, a második 60, míg a harmadik rész 43 szakaszból áll. A gyászsztartás első román nyelvű szövege Buzăuban jelent meg 1836-ban, amikor a Macarie szerzetes által görögül fordított szöveget adták ki. A szerző törekedett arra, hogy fordításában megőrizze az eredeti szöveg ritmusát és a három nagy rész szakaszainak szótagszámát. Később Antonn Pann, aki az egyházi zene mestere volt, próbálkozott a gyászsztartás egy újabb fordításával¹⁷, de próbálkozásai nem voltak sikeresek, ezeket jóval kevesebbre értékelték, mint a Macaria-féle fordítást, ezért az egyház továbbra is a korábbi fordítást használta. A gyászsztartás Macaria-féle fordításának áttekintésére csak 1941-ben került sor, majd a változásokat magába foglaló új változatot 1956-ban adták ki, és használták egészen 1994-ig, amikor a Bibliai Intézet¹⁸ Teoctist pátriárka áldásával és jóváhagyásával újabb kiadást adott ki¹⁹.

2.1.3. A feltámadáshoz kapcsolódó szertartás

A feltámadáshoz kapcsolódó szertartáson való részvétel előtt minden háziasszony elkészít egy hagyományos kosarat, amely a feltámadás éjszakáján tartandó szertartás keretében megszentelésre kerül. A különböző húsvéti hagyományos ételeket – többek között: festett tojás, kalács és vörösbor – tartalmazó kosár megszentelése az otthon készített ételek megáldását jelenti. A szertartást a szombatról vasárnapra virradó éjszaka során tartják, amelynek egyik fontos pillanata az, amikor a hívők gyertyájukkal átveszik a fényt a pap gyertyájából, és vigyázva, hogy ki ne aludjon, a megszentelt ételekkel együtt hazaviszik. Ez a fény a feltámadás szimbóluma, és a gyertyát meg kell őrizni, mert a hagyomány szerint segítő ereje van: ha az év során bárki nehéz helyzetbe kerül, meg kell gyújtani a feltámadás gyertyáját, és annak ereje segít elhárítani a bajt.

¹⁷ Két kiadással is próbálkozott: 1846 és 1853, amelyek az „Epitaful sau slujba înmormântării Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos” címet viselték.

¹⁸ Románul: Institutul Biblic.

¹⁹ <https://bit.ly/2GuE1Ac>



3. kép: Átmászás az asztal alatt

Egy másik hagyomány, amely az éjféλι szertartáshoz kapcsolódik, az új ruha viselése, amely nemcsak a test és a lélek megújulását jelképezi, hanem a tavasz beköszöntével a természet újjászületését is. A szertartás rendszerint éjszaka 12 óra körül kezdődik, ekkor a templomban minden fényforrást kioltanak, majd bejön a pap, hogy átvegye a Szent Fényt, amellyel majd kilép a hívők elé, és háromszor megszólítja őket: Gyertek, és vegyétek át a fényt!²⁰ Hallván ezeket a szavakat, a hívők a paptól vagy, ha nem jutnak el a nagy gyertyáig, egymástól, átveszik a fényt, és mindannyian követik a papot a templom elé, ahol egy kihelyezett asztalon várja őket a Szent Evangélium, a Szent Kereszt és két gyertyatartó, amelyekben égő gyertya található. A templomon kívül álló hívők égő gyertyákkal követik a feltámadási szertartást, majd a szertartás után a pap áldása következik, amelyet a hívők vele együtt háromszor mondanak el: Krisztus halottaiból feltámadt, halálával legyőzte a halált és életet adott az eltemetetteknek.²¹ Ezek után mindannyian visszatérnek a templomba, ahol folytatódik az utrenye²² és az ünnepi szertartás.

2.1.4. A húsvéti asztal

Még mielőtt a húsvéti étkek elfogyasztásra kerülnének, nagyon fontos azok tömjénnel történő jelképes megfüstölése, valamint éhgyomorra, a húsvét szentségét jelképező, egy kiskanálnyi szentelt bort és egy darabka szentelt kenyeret elfogyasztani. A húsvéti asztalon hagyományos ételek kapnak helyet, így nem hiányozhat a bárány, amelyet a

²⁰ Románul: Veniți de primăți lumină!

²¹ Románul: Hristos a înviat din morți, cu moartea pre moarte călcând și celor din morminte viață dăruindu-le!

²² Reggeli istentisztelet.

háziasszonyok különféle formában készítenek el. A húsvéti román konyha egyik jellegzetes étele a báránypástétom²³, amely a bárány belsőségeiből (lép, tüdő, vese, máj, szív) készül, egyes vidékeken főtt tojással a közepén. A bárányhúsból savanyú levest is készítenek. Ritkábban ugyan, de előfordul, hogy az ünnepi asztalon töltött káposzta is található. A húsvéti desszertek közül a románok kedvence a kalács és a töltött pászka. A kaláccsal természetesen más alkalmakkor is találkozunk, de a töltött pászka kizárólag a húsvéhoz kapcsolódik, és évente csak ez alkalommal készítik. A töltelék általában túróból és mazsolából készül, formája kerek, amelyről azt tartja a népi hiedelem, hogy azért kerek, mert a Megváltó pelenkája is kerek formájú volt²⁴.



4. kép: Báránypástétom

2.2. Húsvéti szokások a magyaroknál

2.2.1. Tojásfestés

A magyar kultúrában a húsvéti tojásfestés már-már önálló művészet, és ugyanakkor szerves része a magyar kulturális örökségnek. Míg eredetileg a tojásokat csak pirosra festették – Jézus kiontott vérének szimbolizálása – addig napjainkban nagyon sok szín használatos. A hagyományos festett tojások mellett a magyar festett tojások világának jellegzetes példái az írott tojások, amelyek különböző geometriai mintákkal, virágokkal vagy levelekkel vannak díszítve. Az írott tojásokat hagyományosan Erdélyben, a Gyimesekben készítik, de a magyar nyelvterület más vidékein is ismertek. A leggyakrabban használt virágmin-ták részben vagy egészben gyakran feltűnnek a magyar népviselet darabjain is.

Az írott tojások elkészítésének speciális technikája van, és több speciális kellékanyag használatát feltételezi, mint például a méhviasz. Az eljárás megkezdése előtt a

²³ Románul: drob.

²⁴ <https://bit.ly/34iaUsg>

tojást megfőzik, vagy tartalmát egy kis lyukon át kifűjják azért, hogy az írott tojás minél tovább megmaradjon, és ne romoljon meg. A festetlen tojás felületén viasz segítségével megrajzolják a különböző mintákat, majd utána festik a tojást, végül kissé felmelegítik, hogy a viaszt el lehessen távolítani, így alakul ki az írott tojás mintája.

A húsvéti tojások díszítésének további módjai a már megfestett tojás gravírozása, amikor egy hegyes eszköz segítségével a festékbe karcolnak bizonyos mintákat, díszítő elemeket. Az egyszerű, de hatékony festési eljárások közé tartozik a különböző növények festékanyagának felhasználása, mint például a dió- vagy a hagymahéj, vagy a tojás motívumainak létrehozásához a különböző levelek hasznosítása. Az egyik leglátványosabb és legnehezebb technika a patkolt tojás elkészítése, ennek elkészítéséhez azonban speciális tudás és szakismeret szükséges²⁵.



5. kép: Írott tojás készítése

2.2.2. Tojásfa

Habár legtöbbször csak karácsonyfáról hallottak, létezik húsvéti tojásfa is. Természetesen nem beszélhetünk szigorú értelemben vett fáról, mivel a tojásfa lényegében néhány vázába tett barkaágat jelent, amelyekre, mint a karácsonyi díszeket, kifűjt vagy műanyagból készült tojásokat aggatnak. A barkaágakra más, jellegzetes húsvéti vagy tavaszi jelképként is használatos figurákat is felfüggesztenek, mint például műanyag vagy csokinyuszikat, pillangókat, csirkéket. Az így feldíszített barkaágak abba a szobába kerülnek, ahol húsvét idején a vendégeket fogadják. A tojásfa azonban nem maradt meg a négy fal között, német mintára²⁶ egyre többen és több helyen díszítenek fel húsvétkor fákat, bokrokat is.

²⁵ <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/2-1459.html>

²⁶ A bokrok és a fák húsvéti feldíszítésének szokása eredetileg német nyelvterületről származik.

2.2.3. A feltámadáshoz kapcsolódó szertartás

A feltámadáshoz kapcsolódó katolikus húsvéti szertartás rendszerint nagyszombat este, kilenc óra körül kezdődik, és első eleme az új tűz megáldása, amely a feltámadás jelképe.

Az új tűz paraszából a hívek hazavittek és eltették, hamva a következő hamvazószerda hamuja lett. Ezután a hívők bemennek a templomba, ahol egyetlen gyertya sem ég, az egyetlen fényforrás a kintről behozott gyertyaláng, amelyet átvesszenek a papi kar tagjai, majd tőlük a szertartás résztvevői is. A szertartás az Exsultetle²⁷ folytatódik, amelyet a Szentírás különböző részeinek²⁸ felolvasása követ, majd a papok és a hívek együtt éneklnek a litániát. A katolikusoknál a nagyszombati szertartás a keresztség-szenteléssel és keresztségi szertartással folytatódik, és végül a szentséges körmenettel ér véget.

A protestáns egyházakban a nagypéntek a legnagyobb ünnep, az év egyetlen böjti napja, amelynek végén a legtöbb református és evangélikus gyülekezetben úrvacsorát osztanak a lelkészek²⁹.

2.2.4. A húsvéti asztal

A húsvéti ünnepi étkezések közül kiemelkedik a húsvét vasárnapján fogyasztott reggeli, amely a magyaroknál nagyon sokfajta ételt tartalmazhat. Hagyományosan a reggeli része a tojás, a füstölt sonka és a házi kenyér. A háziasszonyok már napokkal korábban elkészítik a finom falatokat, de még mielőtt az asztalra kerülnének, húsvét vasárnap reggelén megszentelik őket. Az ételszentelésre általában a nők mennek el, akik az ételszenteléshez hagyományos vesszőkosarat szoktak használni, amelyet népi motívumokkal díszített vászonterítővel terítenek le. A kosárba minden ételből egy kis darab kerül, többek között sonka, piros tojás, kenyér, tojás, kalács, és egy üveg bor is. A család együtt fogyasztja el a reggelit, de csak azután, miután az ételszentelés megtörtént. Az ünnepi asztalra többfajta sütemény is kerül, amelyek közül a magyar konyha különlegessége a sárgatúró, amely tejből, tojásból készül, és egyes helyeken mazsolával szokták gazdagítani. Főleg a görög katolikus vidékeken ismert, de mára a római katolikusok és a reformátusok körében is népszerűvé vált³⁰.

²⁷ A 'gyertya dicsérete', ünnepélyes ének a húsvéti gyertya megszentelése alkalmából.

²⁸ Ószövetségi olvasmányok.

²⁹ <https://www.nyest.hu/hirek/nagycsutortok-nagypentek-nagyszombat>

³⁰ <https://felvidek.ma/2016/03/sargaturo-a-kihagyhatatlan-husveti-etel/>



6. kép: Sárkánytúró

2.2.5. A húsvéti locsolás

Húsvét másodnapjához kapcsolódó termékenységvarázsló néphagyomány, amelynek eredete a kereszténység előtti időkre nyúlik vissza.

A magyar irodalomban először Apor Péter ír róla részletesen, 1736-ban: „... úrfiak, alávaló, fő és nemes emberek húsvét másnapján az az vízben vetü hétfűn járták a falut, erősen öntözték egymást az leányokat hányták az vízben ...”³¹, majd később Orbán Balázs is említi a Székelyföld leírásában: „Székelyföldön egyáltalán, de főként Csíkban a húsvéti öntözés megvan mindkét nemű fiatalságnál, húsvét másodnapján a legények öntözik a leányokat, harmadnapján a leányok a legényeket, de fenn van tartva mindkét részlől a megváltás ... Ha pedig valamely leány a megváltásra szükséges piros tojással ellátva nincs vagy fél a pisztolyt elsűtni, azt a kúthoz viszik és jól megfürösztik.”³²

Ezen a napon a legények csoportba szerveződve meglátogatják a lányokat, és hosszabb – rövidebb vers elmondása után vízzel (parfümmel) meglocsolják őket. Az idők során a néphagyomány az adott kor szellemének megfelelően alakult, módosult, ma már nem csak a legények és az eladó sorban lévő lányok kiváltsága, hanem minden nőt megillet a húsvéti locsolás, ezzel biztosítva egészséget, el nem hervadást egy egész esztendőre. A locsolók a locsolásért cserébe hagyományosan piros tojást kapnak, a legényeket pálinkával, kaláccsal, míg a gyerekeket csokitojással jutalmazza a meglocsoltak.

³¹ Apor 1972: 82

³² <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1458.html>



7. kép: Locsolás

A locsolásra induló legények a csapatukat már húsvét előtt elkezdi megszervezni, és, ha van rá lehetőség, akkor különböző hangszerekkel kísérve, szerelmes- vagy katonadalokat énekelve mennek házról házra, majd bebocsátást kérnek a locsolás elvégzésére. A locsolóversek általában a népköltészet remekművei, nem ritkák a pajzán, erotikus tartalmú versikék sem. Az alábbi klasszikus egy háromszéki locsolóvers, amelyet locsolás előtt mondanak³³:

„Immár a tavasznak elértük kezdetét,
Egy szép virágszálnak lássuk kellemetét.
Zöldellő ágai el ne hervadjanak,
A mi szükségünkre meg is maradjanak.
Öntök embert, asszonyt kedves leányával,
Várok piros tojást, mégpedig párjával.
Ha páratlan adják, nem fogjuk elvenni,
Ha párosan adják, meg fogjuk köszönni.”

„Am apucat la primăverii început,
Să vedem o floare cu un chip plăcut
Ramurile-i verzi să nu se ofilească,
Pentru a noastră bucurie în veci să trăiască.
Stropesc bărbatul, fata, și cu ei femeia,
Dați-mi ouă roșii, numai cu perechea.
De ne dați doar unul, nu o să primim,
Pentru două ouă noi vă mulțumim!³⁴”

Locsolás után a locsolók átveszik a jól megérdemelt jutalmukat, amelyet szintén verssel köszönnek meg:

„Köszönöm a lánynak szép piros tojását,
Áldja meg a jó ég e háznak gazdáját,
Gazdájával együtt ékes gazdasszonyát,
Ragyogó fáklyákkal rakja meg udvarát,
Piros hajnal után hozza fel a napját³⁵.”

„Mulțumim fetei pentru aceste ouă roșii frumoase,
Să binecuvânteze cerul casa dumneavoastră,
Și pe gospodăru, și pe gospodină,
Făclii strălucinde să deie lumină,
După răsarit soarele să vină.”

³³ Kinda - Pozsony 2016: 299

³⁴ A locsolóvers román, illetve angol nyelvű változatát a kötet szerzői fordították.

³⁵ Kinda - Pozsony 2016: 301

A húsvéti locsolásról számos érdekes feljegyzés, beszámoló, vagy akár tudományos igényű könyv és tanulmány született. A legfrissebb nemzetközi híradások közül érdemes megemlíteni Palko Karasz fényképekkel dokumentált írását, amelyet a New York Times közölt 2017-ben³⁶.

2.2.6. A határkerülés

A húsvéti határkerülés egy olyan esemény, amelyben a népi ősi hit és a vallás találkozik. Egész Európában gyakorolt szokás volt, és jóval megelőzte a kereszténység vagy a katolikus egyház által kezdeményezett határkerülést. Magyarországon először a 17. század közepén jegyezték fel a határkerüléshez kapcsolódó szokásokat. A húsvéti határkerülés egyike azoknak a jelesebb ünnepeken tartott körmeneteknek, melyeket főként tavasszal a földeken, a vetések között tartottak: ereklyével, zászlóval, énekszóval vonulva bővebb termésért imádkoztak³⁷. A határkerülésnek gyakran praktikus okai is voltak, ez alkalmakkor jelölték ki vagy tisztázták a településhatárokat, de sok esetben a földtulajdonosok vitáit is határkerülések alkalmával rendezték.

A határkerülés koreográfiája és szereplői évszázadok óta változatlanok³⁸. A határkerülőket a pap és a település egy idős férfinja vezeti, akit az egész település tisztel, és aki ismeri a település határait, őket követik a zászlóvivők, majd az éneklő falusiak következnek. A menetet azok az emberek zárják, akik szerepük szerint a menet egységére vigyáznak. A kommunizmus ideje alatt Romániában a hatóságok betiltották ezt a népszokást (is), de az 1989-es rendszerváltás után, több más néphagyománnyal együtt, városban az egyszerű körmenet, faluban pedig a határkerülés is visszatért a feledésre ítélt hagyományok világából.

3. Összegzés

Tanulmányunkban az ismertebb húsvéti szokások általános bemutatására szorítkoztunk. További kutatások tárgyát képezheti azoknak a szociokulturális jelenségeknek a vizsgálata, amelyek a román–magyar együttélés nyomán alakultak ki, és amelyek megjelenhetnek a vallási ünnepekhez kapcsolódó szokásokban is. Habár első látásra a magyar és román húsvéti szokások hasonlóak – ami természetes, hiszen mindkét nép a kereszténységhez tartozik, és megünnepli húsvét ünnepét –, mind a vallás, mind a népszokások terén több olyan esemény is van, amely egyedi, és csak az adott néphez kapcsolódik.

A húsvéti böjtöt tekintve szembeötlő, hogy a magyar katolikusok a böjtöt főképpen csupán húsmentes időszakként élik meg, míg az ortodox keresztények böjti napjait

³⁶ <https://nyti.ms/3l7ppps>

³⁷ <https://bit.ly/3nhJmvl>

³⁸ Kinda - Pozsony 2016: 270

a teljes állati eredetű ételek tilalma jellemzi, illetve egyes napokon még a bor és az olaj fogyasztása sem megengedett. És habár az első nikaiai zsinat (Kr. u. 325) határozata alapján a húsvét napja a tavaszi napéjegyenlőség utáni első holdtöltét követő vasárnap³⁹, és napjainkra mind a katolikus, mind az ortodox egyház elfogadta a Gergely-naptárt, a húsvét időpontjának kiszámítása az ortodox egyház esetében továbbra is a Julián-naptár szerint történik⁴⁰.

A szertartások vallási vetületén túl további különbségeket is vannak a feltámadási szertartásban: míg a román hívők számára nagyszombaton, a gyertyaláng átvétele után, 23 óra körül kezdődik a szertartás, és vasárnap reggelig tart, addig a magyar katolikusok számára általában este 21 óra a szertartás kezdési időpontja, amely éjfélkor be is fejeződik.

A húsvéti asztalt és szokásokat tekintve mindkét népnél megtalálható a piros tojás, a román kultúrában pedig a piros tojáshoz kapcsolódik a tojások összekoccintása. Ez a hagyományos pillanat nem maradhat el egyetlen ünnepi asztalnál sem, mivel vallásos jellegét tekintve a Megváltó sírjának megnyílását jelenti. A román háztartásokban a húsvéti asztalról nem hiányozhat a különböző fogásokként elkészített bárány. Ezzel szemben a magyar asztalok kötelező húsvéti étke inkább a sonka, de Erdélyben a bárány is kötelező ünnepi étel, és a teljes magyar nyelvterületen szinte kötelező jellegű a húsvéti locsolkodás. Napjainkat tekintve mindkét nép esetében elmondható, hogy a csokinyuszi meghódította a gyerekek szívét, és nemcsak édességével, hanem ajándékaival is fokozza a húsvéti ünnep hangulatát.

Irodalom

- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1967 – 1970. Főszerkesztő: Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Antalné Tankó Mária 1999. *Gyimesi írott tojások*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- Apor Péter 1972: *Metamorphosis Transylvaniae azaz Erdélynek változása*. Magyar Helikon, Budapest.
- Benő Attila (szerk.) 2009. *Román – magyar kulturális szótár*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Kolozsvár.
- Cristea, Iulia Maria 2007. *Sărbători, tradiții, ritualuri, mituri...* Editura Oscar Print, București.
- Ghinoiu, Ion 1997. *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*. Editura Fundației Culturale Române, București.
- Kinda István – Pozsony Ferenc 2016. *Székely hagyományok. Bevezetés a székelyek kultúrájába*. Sepsiszentgyörgy.
- Magyar Néprajzi Lexikon 1977 – 1982. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest.

³⁹ <https://bit.ly/33wRYXo>

⁴⁰ A karácsony napját viszont a Gerely-naptár alapján számítják ki.

- Orbán Balázs 1991 – 1996: A Székelyföld leírása. Európai Idő Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- Pascu, A. 2017. *Tradiții legate de Nașterea Domnului*. Editura Meteor Press, București.
- Palko Karasz 2017. „Spring in Transylvania: Wake Up and Splash (or Be Splashed).”
<https://nyti.ms/3l7ppps>
- Petruș, Liliana 2015. *Tradiții și obiceiuri românești*. Editura Flacăra, București.
- Radu Anton Roman 2015. *Easter holiday. Easter feast. Rites, religious and traditional customs. Recipes, wines and suitable dishes*. Editura Paideia, București.
- Rózsa Györgyné 2008. *Tojásfestés népi technikákkal*. Cser Kiadó, Budapest.

Internetes források

(utoljára használva: 2020. 05. 31.)

- <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/2-1459.html>
- <https://bit.ly/2ERtyhS>
- <https://bit.ly/2GuE1Ac>
- <https://bit.ly/33wRYXo>
- <https://bit.ly/34iaUsg>
- <https://bit.ly/3ngPtQX>
- <https://bit.ly/3nhJmvl>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Charoșet>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Karpas>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Maror>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Zeroa>
- <https://felvidek.ma/2016/03/sargaturo-a-kihagyhatatlan-husveti-etel/>
- <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1458.html>
- <https://www.nyest.hu/hirek/nagycsutortok-nagypentek-nagyszombat>
- <https://zsido.com/az-unnep-kellekei-a-hagada/>

Nádor Orsolya¹

ALKALMAZOTT NYELVÉSZET – MAGYAR MINT IDEGEN NYELV – MODERN NYELVOKTATÁS

Abstract

The present study is part of a larger historical research in applied linguistics. The main primary source of this research is the Modern Language Education journal. This journal of applied linguistics is the first of its kind in Hungarian, which covered 50 years of language teaching philosophy and methodology. Using this source, this paper seeks to answer the following research questions. First, how does Modern Language Education fit into the academic system of linguistics? Second, to what extent does the said journal reflect the changing emphases of the applied linguistic approach? Finally, in what ways does the discipline of Hungarian as a foreign language education appear in the aforementioned journal? The link between language and culture is much more emphasized as compared to the concept of identity. However, the Hungarian language will only be of central interest to a fraction of the studies.

Kulcsszavak: *alkalmazott nyelvészet Magyarországon, nyelvpedagógia-történet, Modern Nyelvoktatás, magyar mint idegen nyelv*

Keywords: *applied linguistics in Hungary, history of language teaching, Journal of Modern Language Teaching, Hungarian as a foreign language*

1. Bevezető

1.1. Korai nyelvpedagógusok – autodidakta nyelvészek

A nyelvészet történetére visszatekintve szembetűnő, hogy évszázadokkal az önálló tudomány megszületése előtt milyen gyakorlatias szempontok vezettek a nyelv elméletének leírásához, a nyelvi rendszer kategóriáinak felfedezéséhez, tanítható grammatikákba foglalásához. Az ókori görögök és rómaiak a közéleti megszólalás, a stilisztika, a

¹ Nádor Orsolya dr. habil. egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, a pozsonyi Comenius Egyetem vendégtanára; nador.orsolya@kre.hu

retorika megalapozásához használták fel a nyelv elemeivel összefüggő felfedezéseiket, az indiaiak a Védák szent szövegeit tökéletesítették, a középkori arab tudósok egy csoportja pedig a nyelv változatosságával, a nyelvjárásokkal és szótárírással foglalkozott (Robins 1999).

Ugyanebben az időben az idegen nyelvek tanítása és tanulása is gyakorlatias szempontok szerint, a szóbeliség előtérbe helyezésével és elsődlegesen anyanyelvű tanárokkal (pl. A görögül tanuló rómaiak esetében) vagy célnyelvi környezetben történt. Akkor változott meg a helyzet és kezdett formálódni az idegennyelvi nyelvpedagógia, amikor Európa nyugati keresztény országaiban – anyanyelvüktől függetlenül – az írástudók képzettségének alapeleme, a műveltség hordozója a latin nyelv lett. Létrejött az iskolai oktatási rendszer, az ókori római grammatikák: Priscianus és Donatus műveinek átdolgozásával elkészültek az első tankönyvek egy akkor már holt nyelv felélesztéséhez. Formálódtak az oktatási módszerek is: az olvasás és a kiejtés tanítását kissé késleltetve az íráskészség, az írott szövegek alkotásának lépcsőfokai, az ortográfia, ezt pedig a grammatikai tudatosság elérésével a mondatok átalakítása és a fogalmazás követte, valamint megjelent az első, tudatosan fejlesztett módszer, a nyelvtani-fordító módszer kulcseleme, az anyanyelv és a latin közötti biztonságos közlekedés, a fordítási készség kiépítése (Bárdos 2005: 27–40). Ez a módszer – azon túl, hogy a latin nyelv rendszerét egyre tökéletesebben írta le, közvetve az anyanyelvű grammatikák létrejöttében is fontos szerepet játszott. A latinra megalkotott kategóriák Európa legtöbb nyelvére igen pontosan ráillettek – tekintettel az indoeurópai nyelvcsalád tipológiai sajátosságaira, és így a nényelvek először csak egy-egy példa lefordításával, majd később hosszabb magyarázatokon, a forrásnyelv és a célnyelv összevetésén át egyre nagyobb teret hódítottak egészen odáig, hogy létrejöttek először a latin nyelvű, később az anyanyelvű nyelveírások (Balázs 1988: 23–32).

A magyar nyelv belső felfedezése, rendszerének leírása is sokat köszönhet a latin grammatikában jártas, de az anyanyelvükön túl más nyelveket is ismerő írástudóknak, akik a nem indoeurópai magyar nyelvet is megpróbálták rendszerbe foglalni. Sylvester János, Szenczi Molnár Albert, Pereszlényi Pál és Kövesdi Pál 16–17. századi nyelvtanai már tartalmaznak utalásokat arra, hogy egy magyarul tanuló számára milyen nehézségeket tartogat a nyelv, utóbbi kettőt valószínűleg használták is a magyar mint idegen nyelv tanításának céljára.

Pereszlényi 1682-ben megjelent grammatikájában a ma is elfogadott idegen nyelvi nyelvpedagógiai elveket érvényesítette. Nem tekintette kizárólagosnak az írásbeliségen alapuló, idealizált nyelvváltozatot, hanem inkább a beszélt nyelvi formákat hangsúlyozta – így például a kérdésekre a grammatikai kifejtettségre törekvő, ám a való életől távoli megfogalmazással szemben egyszavas választ is elfogadott. Ha megnézzük a hatvanas évek felnőttoktatásra szánt sorozatát, és visszagondolunk saját nyelvtanulói élményeinkre („Egész mondattal válaszolj!”), különösen korszerűnek tűnik ez a felfogás. Kövesdi (1689) Szenczi tudományos igényességű grammatikáját megpróbálta az iskolai tanítás számára alkalmassá tenni – több-kevesebb sikerrel –, tehát szándéka szerint egyszerűsítette a tudományos megközelítést, és pedagógiai nyelvtant hozott létre (C. Vladár 2016: 65–67).

Bél Mátyás a *Der Ungarische Sprachmeister* (1729) megírásánál ugyancsak támaszkodott ezekre a munkákra, de a témánk szempontjából lényeges nyelv- és kultúra-közvetítő szándék itt már nyilvánvaló és nem csak a grammatikai leírás mellékszála. Közismert, hogy Pozsony többnyelvű, többkultúrájú város volt, ráadásul igen közel Bécshez. Ez pedig mind történelmi, mind művelődéstörténeti, mind nyelvi szempontból fontos gondolatok megfogalmazására ösztönözte a nyitott szellemiségű, sok nyelvben jártas tudós-tanárt. A mű bevezetőjében némi kritikával említi, hogy sem mi magyarok nem törekszünk más nyelvek megtanulására, sem arra nem figyelünk, hogy legalább azok, akik velünk valamiképpen kapcsolatba kerülnek, megtanulják a nyelvünket – miközben a cél az lenne, hogy „legalább akiknek rokoni kapcsolat, hivatali vagy más körülmények között érintkezniük kell a született magyarokkal, lássanak hozzá, hogy nyelvünket megszokják, s ezáltal a mi nemzetünket is megnyerjék maguknak, és saját népüket is kedveltebbé és befogadottabbá tegyék. Magában véve érdemi meg nyelvünk, hogy az idegenek megtanulják” (Bél 1984: 170). Ugyancsak a bevezető tanúskodik arról, hogy milyennek képzelte el a szerző a célszerűen szerkesztett nyelvtanító könyvet és az ideális nyelvtanulót – megkülönböztetve egymástól a nők és férfiak eltérő motivációjából eredő hatékony módszereket. Munkájában, ha csak néhány mondat erejéig, de megjelenik a nyelvtanuló személyisége, a motiváció és a sikeres nyelvtanulás – Bél Mátyás szerinti – kulcsa. Az első kiadás nem volt nagyobb terjedelmű, mint ma egy turistáknak szóló túlélő nyelvi kalauz, de annál azért mélyebb volt a nyelvéírása. A függelékként csatolt, memorizálásra szánt párbeszédmintákon túl nem ment bele az egyes szituációkhoz tartozó beszélt nyelvi sajátosságok taglalásába sem. Ezek a példák ma leginkább a történeti pragmatika (alkalmazott nyelvészeti) kutatói számára kínálnak információkat a 18. századi beszédaktusok felépítéséről, a férfiak és a nők kommunikációjának módjairól.

A jelen tanulmány elsődleges célja ugyan napjaink egyik közismert magyarországi alkalmazott nyelvészeti – nyelvpedagógiai folyóiratának, a *Modern Nyelvoktatásnak* a bemutatása a magyar mint idegen nyelv alkalmazott nyelvészetben elfoglalt helyének szempontjából, de nyelvtanár elődeink tudományos tevékenysége számos olyan elemet tartalmaz, amelyeknek mai párhuzamai és máig ható tanulságai is vannak, érdemes felidézni a munkásságukat.

A magyar mint idegen nyelv tanításának kezdeteire visszatekintve említsük meg először Márton Józsefet, aki a 19. századi Bécsben nemcsak számos, a nyelv funkcionális és pragmatikai megközelítését is alkalmazó nyelvtanító könyvet, szótárt és grammatikát írt, hanem *Pannónia* címmel „hungarológiai” folyóiratot is szerkesztett, kortársai, Fazekas Mihály és Csokonai verseit tette közzé, utolsó műve pedig, a *Gyönyörködtetve tanító magyar olvasókönyv* (1840) a haladó nyelvtanulóknak bepillantást enged a magyar irodalmi alkotásokba is. A század közepéről Riedl Szende prágai tevékenységét mindenképpen érdemes megemlíteni, mert ő nemcsak a kortárs irodalom alkotásait igyekezett megismertetni tanítványaival, hanem előadásokat tartott a magyar történelemről, a népköltészetéről is. Az irodalmi szemelvények, a 48-as szabadságharcra való utalások ott vannak Csink János és Wékey Zsigmond angol közvetítő nyelvű tankönyveiben is, sőt a többi nyelvterületen publikált magyar nyelvkönyvben is. Ezek

a művek természetesen nem tekintik feladatuknak a magyar kultúra átfogó bemutatását, de azért elvétele megjelenik egy-egy földrajzi, történelmi elem is a szövegek között (Nádor 1998). Pelcz Katalin a 19. századi bécsi magyar nyelvkönyveket vizsgálva kiemelte a nyelvi minták, élő nyelvi beszédfordulatok mint verbális kulturális elemek visszatérő elemként való szerepeltetését (2006), valamint a megszólítás tanítását, ezen belül a tegezés-magázás, a rang szerinti megszólítás példáit a korszak több tankönyvében (2007), egy lehetséges példát kínálva ezzel a magyar mint idegen nyelvi korpusz történeti pragmatikai vizsgálatára.

A nyelv és a kultúra kapcsolatainak a tananyagba való beépítése ma már alapkövetelmény, a kommunikatív oktatás természetes velejárója, de érdemes tudni, hogy ez sem előzmények nélküli: nemcsak irodalmi szemelvényekkel és az ország leírását tartalmazó olvasmányokkal, hanem párbeszédmintákkal, kontrasztív módon megjelölt beszédfordulatok tanításával, írásminták bemutatásával is jelen van a korai tankönyvekben. A magyar és minden olyan nyelv tanítása, amelynek van diaszpórá-közössége, a tanítás a nyelvcsere miatt kiegészülhet identitáselemekkel is. Ezek között helyet kell kapnia a nagybetűs és a kisbetűs kultúrának, a leghamarabb leépülő (vagy a generációs mutatók miatt már ki sem alakuló) származásnyelvi írásbeliség, az olvasás és írás fejlesztésének is.

Viszont lehet olyan célja is az identitásra ható elemek beépítésének, amelynek a háttérében a nyelvpolitika áll. Erre a mi esetünkben leginkább a magyarországi nemzetiségek 19. századi iskolai magyartanítása a példa, mivel ennek az oktatási folyamatnak nem titkolt célja volt a Magyarországhoz lojális állampolgárok nevelése, közvetve pedig, sőt a század utolsó harmadától nyíltan a nem magyar anyanyelvű népesség nyelvi asszimilációja is. Ez ugyanis magában foglalja az identitásváltást is. Korábban erre nem volt kialakult gyakorlat, ami azt eredményezte, hogy a cél elérése érdekében nemcsak politikai, hanem nyelvészeti és metodikai vitákat is folytattak – ezzel pedig megalapozták a magyar mint második nyelv célnyelvi környezetben történő tanításának módszertanát. Az oktatás módszereivel, a politikai cél elérését szolgáló hatékonyság kérdéseivel, a közvetítőnyelv alkalmazásával vagy elhagyásával, a tankönyvek tartalmával, felépítésével, az egyes életkoroknak való megfeleltetésével több pedagógiai lap is foglalkozott, így a *Néptanítók Lapja* és a *Magyar Paedagogia*. Az ezekben megjelent tanulmányokat, vitacikkeket az alkalmazott nyelvészet szemszögéből is érdemes megvizsgálni (például: az anyanyelv irodalmi vagy helyi változatainak szerepeltetése a tananyagban közvetítőnyelvként, a direkt módszer alkalmazása; a komplex készségfejlesztés; motiváció; célszerűen kiválogatott pedagógiai nyelvtan-e a tankönyvek nyelvtana).

Túlzás lenne azt mondani, hogy az alkalmazott szemlélet határozta volna meg a 19. századi nyelvészeti gondolkodást, hiszen ekkor alakul ki a történeti nyelvészet, ekkor készülnek el az első tudományos igényű, a nyelv egészét átfogó, szintekre, kategóriákra osztott, nemzeti nyelvi leíró nyelvtanok, és az elméleti tudás velejárójaként ekkor kezdődik el a nyelv tudományos igényű vizsgálatának, leírásának önálló tudományként való elismerése. Azonban az is kétségtelen, hogy a pedagógiai céllal készült munkákban – nyelvtanokban, nyelvkönyvekben és szótárakban jelen van a

nyelv „hasznos” szemlélete. A magyar nyelvkönyvszerzők például a saját tapasztalataik alapján jöttek rá a magyar nyelv sajátosságaira, így a beszéd ritmusára, a hangsúlyok szerepére éppúgy, mint arra, hogy a névszórendszert lehet, de nem érdemes a latin esetrendszer mintájára tanítani, vagy arra, hogy a határozott és általános ragozásnak milyen eltérő kommunikatív funkciói vannak.

1.2. Alkalmazott nyelvészeti műhelyek a hatvanas évektől a nyolcvanas évek végéig

Látható tehát a fentiekből, hogy az alkalmazott („hasznos”) nyelvészeti szemlélet még jóval azelőtt megjelenik a közéleti megszólalás tervezésében és a nyelvtanításban, mielőtt maga a nyelvtudomány létrejönne, viszont e két terület, két nézőpont összefonódása, tehát a nyelv rendszerének leírása és e rendszer működése, a nyelv taníthatósága, valamint más, főleg társadalmi és pszichológiai kapcsolódási pontjaik megjelenése hozta létre a mai sokszínű nyelvtudományt. Az ókori-középkori kezdetek gyakorlatiassága úgy szorult háttérbe, ahogy mélyült a rendszerszemléletre épülő tudás, a 19. század végétől pedig a hangsúlyok fokozatosan áthelyeződtek a diakrón majd a szinkrón szemlélet elméleti kérdéseinek vizsgálatára, és ez maradt a meghatározó tartalom. A magyarországi egyetemeken aztán egészen az 1960-as évekig a hallgatók döntően a nyelvi rendszerrel, a nyelvműveléssel, a stilsztikával és a nyelvtörténettel foglalkoztak, a nyelv társadalmi, pszichológiai, pedagógiai aspektusai pedig évtizedekre, a 60-as évek elejéig kiszorultak a tantárgyak közül, vagy periférikus helyzetben voltak. A kutatásokban azonban jelen volt az interdiszciplináris személet. Elég végigtekinteni az alkalmazott nyelvtudomány első magyarországi nemzedékének névsorán (Bárczi Géza, Telegdi Zsigmond, Balázs János, Szépe György, Herman József, Pap Ferenc), látható, hogy a keleti és nyugati tudományos életben egyaránt tájékozott, a társadalomtudományok iránt nyitott nyelvészek munkáiban addigra már véglegesen helyet kapott az interdiszciplináris felfogás.

Ha a felsőoktatásban a nyelvszakos tantárgyak között nem is, de a hatvanas-nyolcvanas évek tudományos közgondolkodásában és az ismeretterjesztésben is jelen volt a nyelvpedagógia, a kontrasztív nyelvészet, sőt a nyelvtechnológia is: egy évvel az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének megalakulása előtt, 1963-ban a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) *Modern Nyelvoktatás* címmel folyóirat jellegű időszaki kiadványt indított. A folyóirat első időszakáról a következő fejezet szól majd, de a periodika helyének, szerepének az értékeléséhez szükség van egy rövid bepillantásra a magyarországi alkalmazott nyelvészet helykeresésébe és térfoglalásának folyamatába (Nádor 2018).

Bárczi Géza 1954-ben, a *Bevezetés a nyelvtudományba* című előadásához kiadott egyetemi jegyzetében a nyelvtudomány részterületeit áttekintő második fejezetben külön részben tárgyalja az alkalmazott nyelvészetet (1955: 92–98), és kijelenti, hogy „a nyelvtudománynak megvannak az élettal a közvetlen kapcsolatai is: a nyelvtudomány közvetlenül gyakorlati célokra felhasználható eredményeket is ad” (92), így például említi a lexikográfiát, a helyesírást és a nyelvművelést. Tíz évvel azután, hogy az

ELTE neves professzora nevesítette előadásában az alkalmazott nyelvészetet, létrejön Budapesten Telegdi Zsigmond vezetésével az Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, ahol 1968-tól már önálló szakként (B-szak) lehetett alkalmazott nyelvész szakképesítést szerezni. A témakörök között a nyelv társadalmi, pszichológiai, filozófiai vonatkozásai mellett az anyanyelv elsajátítása, az idegen nyelvek tanulása, a két- és többnyelvűség, a kontrasztív szemlélet és a fordítás is helyet kapott. Érdekességképpen meg kell említeni, hogy Mikó Pálné dolgozza ki ennek a szaknak a tantervét, akinek a nevét Márton Józsefről írott két monográfiája (1982; 1986) kapcsolja össze a magyar mint idegen nyelv történetével. A tanszékalapítással egyidőben, 1964-ben jön létre az alkalmazott nyelvészek nemzetközi szervezete, az AILA, amelynek Magyarország 1970-től folyamatosan a tagja. Ugyancsak ez az év az, amikor az alkalmazott nyelvészet egy munkabizottság formájában a Magyar Tudományos Akadémián is helyet kap. A tudománytörténet feltárásához mindig fontos kapaszkodót jelentenek az első publikációk. Szépe György, akit a magyarországi alkalmazott nyelvészet egyik alapítójának tekintünk, először B. Szöllősy Évával (1966) tekintette át az alkalmazott nyelvészet főbb kérdéseit, majd később több önálló tanulmányában (1971; 1975) nemzetközi kontextusba helyezte azt, hangsúlyozva a komplexitását, társadalmi kötődését, szerepét az anyanyelv és az idegen nyelv működésének megértésében. Nem túlzás azt mondani, hogy a magyarországi alkalmazott nyelvészet a legjobbakat nyerte meg magának, a legnyitottabb szellemiségű, legszélesebb látókörű nyelvészek kapcsolódtak hozzá az induláskor, és vállaltak szerepet a régi-új nyelvész szemlélet terjesztésében.

2. A Modern Nyelvoktatás első korszaka (1963–1989)

Az előző fejezetben már megjelent a TIT, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat neve, amely a *Modern Nyelvoktatás* első kiadója volt. Érdekes helyzete volt ennek a szervezetnek a hatvanas-nyolcvanas években, mert a természet- és társadalomtudósok többsége valamilyen formában kötődött a TIT-hez és a Magyar Tudományos Akadémiához egyaránt. Szabadegyetemi előadásokat tartottak, egyetemi előkészítőt szerveztek a legkiválóbb egyetemi tanárok közreműködésével, számos folyóiratot, hetilapot is megjelentettek – ezek közül talán az egyik legismertebb az Élet és Tudomány volt. De kötődtek ide nyelvtanárok is igen nagy számban, akik egyre több érdeklődőt tanítottak egyre több idegen nyelvre – egyebek között magyarra is – sokszor a köz- és felsőoktatásnál jóval korszerűbb módszerek alkalmazásával. A munkát bizottsági szinten szervezték – ezek egyike volt az idegen nyelvek oktatásával foglalkozó központ, majd csoport, majd igazgatóság – a név változott, a feladat is szélesedett, mivel a kis gazdasági magánvállalkozások, magánnyelviskolák létrejötte előtt a TIT-en belül működtek a felnőttoktatás nyelvtanfolyamai. Nem véletlen, hogy a *Modern Nyelvoktatás* alcíme: „a felnőttoktatás tájékoztatója” lett.

Sturcz Zoltán, aki egy tanulmányban feldolgozta az első korszak történetét (2013), azt írja, hogy a *Modern Nyelvoktatás*nak mint egy szakmai és politikai „résziadványnak” természetes helye volt a TIT-nél – részben annak folyóiratkiadási gyakorlata miatt,

részben a szervezethez mint nyelviskolához kötődő számos nyelvtanár miatt, akik között olyan neves személyiségek is voltak, mint a magyar nyelvkönyvet is összeállító szlavista, Nyomárkay István és a neolatin nyelvek mellett a magyar mint idegen nyelvhez is ugyancsak szorosan kapcsolódó Fülei Szántó Endre.

Sajtótörténeti szempontból fontos tény, hogy nem folyóiratként jegyezték be, hanem periodikaként, és csak 1975-től rendelkezett hivatalos ISBN számmal. Ugyancsak érdekes adalék – főként a mai 200-300 körüli példányszámot tekintve, hogy 800 és 1200 közötti példányban jelent meg, miközben a hírlapárusoknál nem terjesztették, ingyen jutott el a könyvtárakba. Küllemre szépnek nem volt mondható az egyszerű, lila papírkötésben, stencilezett, sárgás lapokon megjelenő kiadvány. Ugyancsak a jelenből visszanezve tanulságos, hogy a szerkesztősége 11 fős volt – ma is ennyi a szűk létszám, és ahogy ma is, akkor is a tanulmányok, cikkek mellett a szemle és az ezt kiegészítő ajánló bibliográfia alkotta a periodika gerincét – sajnos ez utóbbi csak az első korszakra volt jellemző. Nyelvpedagógia-történeti értéket képviselnek azok a tematikus számok, amelyek a hetvenes években jelentek meg a nyelvtanítás és a pszichológia (1971), a kontrasztív nyelvészet nyelvoktatási vonatkozásai (1975) és a szituatív nyelvtanítás (1979) témakörében. A főszerkesztők és szerkesztők között ott van Krammer Jenő, aki egyebek között a felnőttek nyelvoktatásáról írt könyvet (1963), 1971-től Telegdi Zsigmond és Fülei-Szántó Endre jegyzi a lapot, majd 1977-től Szépe György lett a főszerkesztő. A munkatársak és szerzők között megjelenik egyebek között Klaudy Kinga, É. Kiss Katalin, Dezső László, Papp Ferenc, Kiefer Ferenc, Kontra Miklós és Székely Gábor neve – mindannyian a magyar nyelvtudomány meghatározó tudósai lettek, és többen az alkalmazott nyelvészet valamelyik területe mellett kötelezték el magukat. Voltak, akik vendégtanárként, lektorként vagy éppen tudományos ösztöndíjasként a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia külföldi tanításával is kapcsolatba kerültek, így Dezső László (Padova), Balázs János (Róma), Szépe György (New York), Nyomárkay István (Zágráb), Fülei-Szántó Endre (Bukarest).

A *Modern Nyelvoktatás* első korszakának repertóriumja ugyancsak Sturcz Zoltán munkája, ám mindeddig kéziratban maradt. Szembeötlő, hogy a 42 megjelent szám tanulmányai elsősorban a korszerű nyelvpedagógiai módszereket tárgyalják a nemzetközi (nem csak a szovjet!) tapasztalatok alapján – ezen belül is többször előfordul a programozott oktatás, a technika (magnetofon, diasorok, nyelvi laboratórium) alkalmazása, a kontrasztivitás és a fordítás szerepe a nyelvtanításban, a hatékony tananyag- és tankönyvkészítés viszonya a korszerű nyelvtudományhoz, a hetvenes években a pszicholingvisztika, majd a nyolcvanas évek elején a kommunikatív módszer, valamint a mérés és értékelés témaköre is teret kap. A magyar mint idegen nyelvet Balázs János (egy kontrasztív szemléletű, MID-tanárok képzésére is alkalmas kiadvány felvetése), Hegyi Endre („Az órákon esetenként mégis felmerült multilingvális kontrasztív problémák idővel belső szemléletté absztrahálódtak, mely újrafogalmaztatta a magyar leíró nyelvtan nem egy tételét, s valósággal kikövetelte a tanárban kísértő anyanyelvi oktatás módszerének feledtetését.”), Pelyvás István angol anyanyelvű nyelvtanulók tipikus magyar nyelvi hibáit áttekintő (1975) egy-egy írása képviseli, valamint Fülei-Szántó Endre recenziója Hegyi Endre magyar nyelvkönyveiről – a NEI „szürke könyveiről”.

A kultúra kiemelten csak az 1981. évi kötetben jelent meg, amelynek tárgya az országismeret tanítása a különféle nyelvek esetében – innen hiányzik a magyar mint idegen nyelv, miközben a szűkebb szakmai tanácskozásokon, az évente megrendezett magyar lektori konferenciákon visszatérő téma a magyar országismeret tartalmának és átadási módszereinek a kérdése.

A *Modern Nyelvoktatás* első periódusa alapján világosan körvonalazódik az a hely, amelyet az alkalmazott nyelvészet rendszerében elfoglal, nevezetesen: ez volt az első magyar alkalmazott nyelvészeti folyóirat, amely a szélesen értelmezett idegen nyelvi nyelvpedagógia gyakorlatát összekapcsolta a nyelvtudomány hagyományos és újabb kutatási területeivel, és nemcsak mellékesen, egy-egy írással foglalkozott a témával, hanem ez volt a meghatározó szerkesztési alapelve. Az, hogy a magyar mint idegen nyelv csak négy elemmel, két rövid hozzászólással, egy tanulmánnyal és egy recenzióval van jelen, a kevéssé tanított nyelv szakterületének ismertségét és elismertségét egyaránt mutatja.

3. Társfolyóiratok – különös tekintettel a magyar mint idegen nyelvre

A hetvenes évek alkalmazott nyelvészetében hangsúlyos szerep jutott az idegen nyelvi nyelvpedagógiának, ez egyebek között a kiadványokból is jól látható. 1970-től jelenik meg a Budapesti Műszaki Egyetemen a *Folia Pratico Linguistica*, amelynek 1978-as évfolyamában például a műszaki felsőoktatásban tanulók magyar mint idegen nyelv oktatását tárgyalták, de később is rendszeresen jelentettek meg a magyartanítással foglalkozó konferenciaelőadásokat. 1973-tól az első magyar mint idegen nyelvi szakfolyóirat, az *Intézeti Szemle* is útnak indult a Nemzetközi Előkészítő Intézetben. Itt kell megemlíteni az akkori vendégoktatói hálózat munkáját áttekintő kiadványt, az 1969. évi lektori értekezlet anyagának összefoglalóját, amelyben több, a *Modern Nyelvoktatásból* is ismert nevet találunk. Balázs János, Deme László, Fábíán Pál, Ginter Károly írásait olvashatjuk az állomáshelyükről, Rómáról, Pozsonyról, Bolognról, Párizsról, Hegyi Endre bevezetője teljes képet ad a magyar mint idegen nyelv tanításának akkori helyzetéről, Szépe György pedig a kötet záró írásában több szervezeti jellegű ötletet is felvet, majd a saját – egyebek között a Columbia Egyetemen szerzett – tapasztalatai alapján kijelenti, hogy „a magyar mint idegen nyelv tanítása mint alkalmazott nyelvészeti diszciplína szükséges dolog. Létrehozásához a gyakorlati tapasztalatok általánosítása mellett elengedhetetlen az elméleti nyelvészetnek /és néhány egyéb tudománynak/ a segítsége” (67).

A magyar nyelv külföldi reprezentációja és a fentebb említett nyelv – kultúra – identitás pedagógiai közvetítése szempontjából a vizsgált időszakban a *Modern Nyelvoktatás*nál sokkal fontosabb volt az Anyanyelvi Konferencia *Nyelvünk és Kultúránk* című folyóirata (1970). Ebben nemcsak a magyar származásnyelv tanításának módszereiről, tananyagainak kidolgozásáról, a diaszpórával kapcsolatos felelősségről lehet fontos tanulmányokat, kordokumentumként szolgáló beszámolókat olvasni, hanem hungarológiai, kisebbségtudományi, kapcsolattörténeti és kontrasztív nyelvészeti, valamint a

kétnyelvűségről szóló írásokat is közöltek. A szerkesztők között ott találjuk Imre Samu, Ginter Károly, Szende Aladár, Czigány Lóránt nevét, a szerzők között pedig Bárczi Géza, Bánhidi Zoltán, Benkő Loránd, Kálmán Béla, Lőrincze Lajos, Szathmári István és Dörnyei László (a NEI volt tanára) nevét. A periodika eddig elkészült bibliográfiája az 1970 és 2000 közötti 110 számot dolgozza fel, az elmúlt 20 év anyaga még nem készült el (Nádor 2000).

4. A *Modern Nyelvoktatás* második periódusa

Valójában itt egyetlen nevet kellene leírni: Szépe György. Szépe rendelkezett azzal a széles látókörrrel, nyelvismerettel, szervezőkészséggel, hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerrel (kollégák, tanítványok), s nem utolsósorban pedagógiai érzékkel, amelynek köszönhetően megújíthatta, intézményesíthette a kilencvenes évek elején a magyarországi alkalmazott nyelvtudományt.

A rendszerváltás a nyelvészetben is sok átalakulást hozott: az egyetemek, főiskolák nyitottabbá váltak az interdiszciplináris tudományok befogadására szakok és tantárgyak formájában egyaránt, a tudományos minősítő rendszer átalakulásával pedig a megalakult doktori iskolák is szívesen fogadták az alkalmazott nyelvészet kutatóit – köztük számos középiskolai tanárt, a Nemzetközi Előkészítő Intézet és jogutódjainak magyartanárait, akik ma az újabb alkalmazott nyelvész nemzedék derékhadát alkotják. A pécsi alkalmazott nyelvészeti műhelyben Szépe évtizedek óta képviselt koncepciójának megfelelően helyet kapott a fordítástudomány, a szociolingvisztika, a nyelvpolitika, az anyanyelvi és az idegennyelvi terület – ezen belül a magyar mint idegen nyelv is, akkor egyedülként a magyarországi doktori képzésben.

Szépe kezdeményezésére 1991-től évente, újabban kétfévente megrendezi valamelyik magyarországi egyetem a *Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Kongresszusát*, 1993-ban pedig létrejön az alkalmazott nyelvészeket és nyelvtanárokat összefogó szervezet is, a *Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete* – közismert rövidítéssel a MANYE. Az első években (főleg a nagyszámú doktorandusznak köszönhetően) egyre népesebb, esetenként több száz fős kongresszusok (pl. Miskolc 2005, Budapest 2008) szekciói között évek óta a legtöbb előadót a fordítástudományi, az interkulturális kommunikáció, az idegennyelv-oktatási – és ennek részeként a 2000-es évektől a magyar mint idegen nyelvi műhelyek vonzzák.

A következő lépés pedig 1995-ban az alkalmazott nyelvész szakma hiánypótló folyóiratának, a *Modern Nyelvoktatás*nak az újraindítása volt, amelynek gazdája a MANYE lett, és professzionális könyvkiadó, a Corvina gondozta a megjelenését. A megújult folyóirat alapító főszerkesztője Szépe György lett, szerkesztőbizottságában ott voltak a budapesti, debreceni, szegedi, nyíregyházi, szombathelyi alkalmazott nyelvész műhelyek képviselői, szerzői között pedig az egyes területek szaktekintélyei mellett megjelennek a doktoranduszok is, akiknek a kongresszusi kötetek mellett ez a folyóirat lett az elsődleges publikációs fóruma addig, ameddig el nem indult a

Fordítástudomány Budapesten (1999) a *Hungarológiai Évkönyv* Pécssett (2000), az *Alkalmazott Nyelvtudomány* Veszprémben (2001), a *THL*₂ Budapesten (2005), Miskolcon az *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* (2006) és Szombathelyen a *Magyar Terminológia* (2007). Ezeknek a kongresszusi kiadványoknak és folyóiratoknak a bibliográfiai feldolgozása még várat magára, pedig ennek tükrében lehetne csak valós képet kapni arról a szerteágazó, a tudományok differenciálódásához jól igazodó, sokféle tudományterületet integráló alkalmazott nyelvészeti felfogásról, ami a magyar alkalmazott nyelvészetet kezdetektől jellemzi.

Bátran nevezhetjük felfutási időszaknak is az első tíz évet: a folyóirat rendszereiben megjelent két dupla és egy szimpla számmal 600 példányban, a benne való publikálás rangot jelentett, és egyre szélesebb kör ismerhette meg a doktori iskolák kutatóműhelyeinek eredményeit. Ezt követően már csak tartani kellett a színvonalat, ami a nyelvtudományi doktori iskolák szaporodásával, a kezdeti hatalmas érdeklődés elmúlásával, valamint Szépe háttérbe vonulását követően a pécsi nyelvtudományi doktoranduszképzés létszámának erőteljes csökkenése miatt meglehetősen nehéz feladatnak tűnt, de már ott voltak a szerzők között azok a fiatal kutatók, akik Pécssett, Miskolcon, Szegeden vagy Budapesten szerezték meg a doktori címet, vagy éppen ott habilitáltak valamilyen alkalmazott nyelvészeti témában.

Szépe György 2011-ig gondozta a folyóiratot az igen szélesen értelmezett hasznos nyelvészet jegyében. Helyet kapott a tanulmányok között a fordítás, a szaknyelv, a lexikográfia, az anyanyelvi és idegennyelvi nyelvpedagógia, a mérés és értékelés, a nyelvpolitika, a szociolingvisztika, a pragmatika és a pszicholingvisztika is. 2012-től két évig Medgyes Péter, majd újabb két évig Dróth Júlia, jelenleg pedig, 2018-tól Nádor Orsolya a lap főszerkesztője. Munkájukat az újraindulástól kezdve rovatvezetők, a szerkesztőbizottság és a tanácsadó testület segíti. 2018-tól a lap az MTA A-minősítésű szakfolyóiratai közé tartozik. A kiadási feladatot 2006-tól 2018-ig a nyelvészek szakkiadója, a Tinta Könyvkiadó vállalta, majd 2019-től a több folyóiratot is gondozó Gondolat Kiadó vette át.

1995 és 2018 vége között összesen 395 tanulmány, 633 könyvszemle, 74 műhelytanulmány, 63 szoftverkritika és 34 interjú jelent meg. Ezek feldolgozása egy következő elemzés feladata lesz.

A tanulmány végéhez közeledve tegyük fel a kérdést: a magyar mint idegen nyelv kap-e helyet az általános nyelvpedagógiai vonatkozások és a széles körben tanított nyelvek között? A válasz egyértelmű, igen, megjelenik a *Modern Nyelvoktatásban* is, noha a jelzett időszakban már önálló folyóiratokkal is rendelkezett. A más hangsúlyokkal rendelkező kiadványokban való jelenlét elvi okokból fontos, hiszen a magyar mint idegen nyelv az alkalmazott nyelvészeti diszciplína része, nemzeti és egyben nemzetközi jellegű.

Szépe főszerkesztői tevékenysége alatt négy olyan tanulmány jelent meg, amelynek a középpontjában a magyar mint idegen nyelv állt: Giay Béla oktatásmódszertani kérdéseket tárgyaló írását követően (1997), Jónás Frigyes először 2006-ban a magyar mint idegen nyelv tanáráról írt részletes elemzést, majd egy évvel később egy igen vitatható tanulmányt is megjelentetett a magyar mint második nyelv didaktikájáról (2007);

a negyedik írás pedig Edwards Melindáé, aki egy nyelvelsajátítási esettanulmányt közölt. Recenziók terén hasonló mennyiséggel számolhatunk: 2018 végéig öt recenzió jelent meg: a „kék könyvről”, a „Nyelvmesterről”, Budai László sajátos magyar mint idegen nyelvi grammatikájáról, Durst Péter nyelvkönyvéről és Szűcs Tibor versekkel foglalkozó kontrasztív hungarológiai tankönyvéről.

5. Összegzés

A jelen tanulmány célja az volt, hogy felvázolja a magyarországi alkalmazott nyelvészet útját az autodidakta grammatikusoktól a professzionális, interdiszciplináris látókörű alkalmazott nyelvészekig úgy, hogy közben azt is bemutassa, milyen szerepet tölthet be egy jól megválasztott folyóirat – a *Modern Nyelvoktatás* – egy diszciplína kiteljesedésében és elfogadásában.

Láthattuk, hogy a nyelv és a nyelvhasználat különféle funkcióinak feltárása, egyebek között idegen nyelvként való tanítása hogyan indította el az alkalmazott nyelvészeti gondolkodást. A tanulmányban középpontba állított folyóiratból, a *Modern Nyelvoktatásból* és a többi említett kiadványból kirajzolódik az a kép, hogy a kevésbé választott nyelvek, így a magyar mint idegen nyelv rendszerszerűségeinek, grammatikai és pragmatikai szabályainak, tanításának, mérésének és értékelésének elemei pontosan beleillenek az idegen nyelvek alkalmazott nyelvészeti vizsgálatának módszertanába, a vele kapcsolatos írások előfordulásának aránya pedig tükrözi a tanított élő idegen nyelvek között elfoglalt helyét.

Felhasznált irodalom

- Balázs János 1988. A nemzeti nyelvek nyelvtanirodalmának kialakulása. In: Balázs János (szerk.) *Nyelvi rendszer és nyelvhasználat*. Tankönyvkiadó, Budapest, 23–35.
- Bárczi Géza 1955. *Bevezetés a nyelvtudományba*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bárdos Jenő 2005. *Élő nyelvtanítás-történet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bél Mátyás 1984. *Hungariából Magyarország felé*. Válogatta, szerkesztette Tarnai Andor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 169–176.
- Krammer Jenő 1963. *A felnőttek idegen nyelvre oktatásának főbb kérdései*. Budapest.
- Mikó Pálné 1982. *Márton József a magyar nyelvért*. ELTE, Budapest.
- Mikó Pálné 1986. *Marseillaise és Gotterhalte. Találkozás Márton Józseffel*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Nádor Orsolya 1998. A magyar mint idegen nyelv/hungarológia oktatásának történeti kérdései. In: Giay Béla – Nádor Orsolya szerk. *A magyar mint idegen nyelv. Hungarológia*. Osiris Kiadó, 53–125.
- Nádor Orsolya 2000. *Nyelvünk és Kultúránk 1–110. Bibliográfia*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest.

- Nádor Orsolya 2018. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások múltja, jelene és jövője a Kárpát-medencében. *Hungarológiai Közlemények* 1: 43–55.
- Pelcz Katalin 2006. A nyelvi minták megjelenési formái a 19. századi magyar nyelvkönyvekben. *THL*₂ 1–2: 93–101.
- Pelcz Katalin 2007. A megszólítás pragmatikai vizsgálata a 19. századi magyar nyelvoktató tankönyvekben. *THL*₂ 1–2: 84–96.
- Robins, Henry Robert 1999. *A nyelvészet rövid története*. Osiris, Budapest.
- Sturcz Zoltán 2013. Modern Nyelvoktatás: indulás és első korszak 1963–1989. *Modern Nyelvoktatás* 4: 7–16.
- Szépe György–B. Szöllősy Éva. 1966/1985. Az alkalmazott nyelvészet problémája. In: Szerdahelyi István szerk. *Alkalmazott nyelvészeti alapfogalmak. Tanulmányok, szemelvények*. Tankönyvkiadó, Budapest, 38–40.
- Szépe György 1969. A magyar mint idegen nyelv tanítása és az alkalmazott nyelvészet. In: *Magyartanítás külföldön. Az 1969. augusztus 29-i lektori értekezlet anyagából*. Művelődésügyi Minisztérium–Kulturális Kapcsolatok Intézete, Budapest.
- Szépe György 1971. Az alkalmazott nyelvészet ügye. *Magyar Nyelv* 262–270.
- Szépe György 1975. Az alkalmazott nyelvészet néhány kérdése. *Nyelvtudományi Közlemények* 77: 403–415.
- Szerdahelyi István (szerk.) 1985. *Alkalmazott nyelvészeti alapfogalmak. Tanulmányok, szemelvények*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Vladár Zsuzsa, C. 2016. *A korai magyar grammatikák*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Heltai Gyöngyi¹

A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA JELENLÉTE EDMONTONBAN – AZ ALBERTAI EGYETEM MAGYAR KAPCSOLATAI

Abstract

This paper examines the institutions related to the Hungarian language and culture in Edmonton, Canada. After representing the brief history of the Hungarian community of Edmonton, the past and present activities of the Canadian Hungarian Cultural Society of Edmonton, the paper focuses on the Wirth Institute for Austrian and Central European Studies. This Institute has been working for 20 years to represent the Hungarian, Austrian, Czech, Croatian and Polish culture in the capital of Alberta. The paper outlines certain Hungarian culture and language related initiatives of the Institute: the Berdin Hungarian Language Initiative, the Doctoral Research Fellowship, the Hungarian Visiting professorship, the Central European Film Club, the Playing Central Europe Board game.

Keywords: *Wirth Institute for Austrian and Central-European Studies, University of Alberta; Hungarian diaspora, Edmonton, Canada, Hungarian language teaching, Immigration*

Kulcsszavak: *Wirth Institute for Austrian and Central-European Studies, Albertai egyetem; magyar közösség, Edmonton, Kanada, magyar nyelvtanítás, bevándorlás*

1. Bevezetés

A kanadai magyar kulturális jelenléttel kapcsolatban elsősorban Torontó juthat eszünkbe. Ontarióban 1951 és 1961 között 20 000-rel nőtt a Magyarországról bevándoroltak száma, Torontóban 1958 és 1988 között Torontói Művész Színház néven fél-profi magyar színház működött folyamatosan, a városnak voltak magyar utcái, honi ízeket idéző vendéglőket lehetett látogatni. Ez már a múlté ugyan, de Torontóban ma is kiterjedt intézményrendszer szolgálja a magyar nyelv és a kultúra fennmaradását. Edmonton – Alberta tartomány fővárosa – magyar kapcsolatai kevésbé köztudottak. Ez a közel

¹ Heltai Gyöngyi PhD színháztörténész, kulturális antropológus. 2018–2020 között az University of Alberta vendégtanára volt; heltaigy@hotmail.com

egymillió lakosú város majd 3000 kilométerre fekszik Torontótól, Montreáltól, és a fővárostól, Ottawától, ahol a magyar nagykövetség működik. Ezer kilométert kell utazni Edmontonból, ha a másik óceánparton fekvő, kellemes éghajlatú Vancouvert szeretnénk meglátogatni, ahol a „legközelebbi” magyar alkonzulátus működik. Az 1988-as téli olimpia színhelye, Calgary fekszik csupán viszonylag közel Alberta tartomány fővárosához, ahol a kanadai statisztikai hivatal, a Statistics Canada 2016-os népszámlálási adatai szerint 1390 magyar anyanyelvű él, míg Alberta államban összesen 6470.² (A magyar eredetű lakosok száma a városban 11495.) Ha ezeket a számokat összehasonlítjuk az edmontoni, illetve albertai magukat ukrán (10 235–21 835) vagy lengyel anyanyelvűnek (8495–20130) vallók számával, már ebből világossá válik, hogy a magyar kultúra jelenléte Edmontonban nem feltétlenül a közösség létszáma miatt érdemel elsősorban figyelmet. Tovább bonyolítja a kérdést a különleges nyelvi környezet, nevezetesen, hogy a kanadai bevándorlási politika következtében a városban – az angol és francia mellett – több mint száz különféle nyelvet beszélők élnek együtt. A fenti adatokból is érzékelhető talán, hogy mennyire speciális feladatot jelent a magyar nyelv és kultúra jelenlétének fenntartása e sokszínű, az etnikai közösségek nyelvének és kultúrájának megőrzését az 1970-es évek óta hatékonyan támogató bevándorló társadalomban.

A dolgozatban arra kívánok rávilágítani, hogy az Edmonton húsz éve működő Wirth Institute for Austrian and Central European Studies milyen eszköztárral segíti a magyar kultúra folyamatos jelenlétét a város legnagyobb egyetemén, a University of Albertan, mely Kanada első öt és a világ száz legjobb egyeteme közé tartozik. A Wirth Intézet által szponzorált, szervezett magyar vonatkozású események, rendezvények gyakran közép-európai keretben valósulnak meg s elsősorban történelmi, irodalmi, zenei témákat ölelnek fel. A vendégtanári pozíció létrehozása révén a magyar vonatkozású témák immár a bölcsészkar oktatásban is megjelennek.

Mielőtt az intézethez kapcsolódó kezdeményezéseket bemutatom, röviden vázolom az edmontoni magyar közösség történetét, majd kitérek, az Albertai egyetem Magyarországgal kiépített kapcsolataira. Központi témaként, a Wirth Intézet tevékenységére fókuszálva azt az időszakot elemzem, melynek magyar vendégtanárként magam is részese voltam. Azt kívánom bizonyítani, hogy Észak-Amerikában Edmondon akkor is jelentős helyszíne a magyar kultúra megjelenítésének, ha a magyar nyelv egyetemi szintű oktatása jelenleg nem tűnik itt lehetségesnek.

2. Edmontoni magyar jelenlét

Steven Tötösy de Zepetnek, aki összehasonlító irodalomtörténetet tanított az Albertai egyetemen, *Comparative Hungarian Cultural Studies* címmel kötetet szerkesztett, valamint 1984 és 1987 között az Edmontoni Magyar Kultúrkör (Hungarian Cultural

² <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/prof/details/page.cfm?Lang=E&Geo1=POPC&Code1=0252&Geo2=PR&Code2=48&SearchText=Edmonton&SearchType=Begins&SearchPR=01&B1=All&GeoLevel=PR&GeoCode=0252&TABID=1&type=0>

Society of Edmonton) vezetőségi tagja is volt, egy a korábbi szakirodalmakat áttekintő tanulmányban elemezte az albertai magyar bevándorlás történetét. Tanulmányának csak legfontosabb adatait idézem annak érdekében, hogy az edmontoni magyar közösség háttere érthetőbb legyen.

A szerző rámutat, hogy Albertában már a 19. század végén letelepedett néhány földműveléssel foglalkozó magyar család, de a magyarok létszáma csak az első világháború utáni időszakban nőtt számottevően, elsősorban az itt munkát találó bányászok révén. Az 1930-as évekre kb. 400 magyar élt Edmontonban. E zömmel munkásokból álló közösség nyelv- és kultúraápoló intézményeként alakult 1945-ben a Magyar Kultúrkör (Hungarian Cultural Circle). Az 1946 és 1956 között érkezett bevándorlók megjelenésével Edmontonban is érzékelhetővé váltak az ideológiai és politikai véleménykülönbségek a magyar közösségen belül, de a nyelvi és kulturális hagyományörzés ennek ellenére prosperált, jellemzően versmondással és színházi előadásokkal színesítették az ünnepi alkalmakat.

Az 1956-os forradalom után Kanada nagyon sok magyar menekültet befogadott, így Alberta magyar lakossága is 15000 főre, Edmontoné pedig 2225 főre nőtt. E nagyobb létszámú közösség nyelv- és kultúraápoló cselekvési kedve 1957 után némileg csökkent, hisz a magyar „új kanadaiak” beilleszkedési és nyelvi nehézségeikkel voltak elfoglalva. Változást az 1967 novemberében rendezett Canadian-Hungarian Centennial Festival jelzett, melyen sok, elsősorban a nyugati magyar emigrációból érkező vendégművész lépett fel.

A következő mérföldkő a kanadai multikulturalizmus politikájának megjelenéséhez kapcsolódó társasági törvény volt (Societies Act of 1970), melynek eredményképp a Hungarian Cultural Society of Edmonton elismert feladata lett a magyar közösség kulturális, oktatási és gazdasági érdekképviselése, a magyar történelemről és kultúráról való tájékoztatás, valamint egy magyar és angol nyelvű könyvtár létesítése. Feltehetőleg a Kanadában az 1970-es évektől tért nyerő multikulturalizmus légkörében vetődött fel a Magyar Ház építésének ötlete is, s a terv 1977-re, jórészt közösségi gyűjtésre alapozva meg is valósult. Itt aztán gyakran és rendszeresen szerepeltek a nyugati magyar emigrációt képviselő művészek (pl. Szörényi Éva, Wass Albert), miközben a kádári Magyarországról érkező fellépőkhöz való viszony megosztotta a közösséget.

A már itt született magyar gyökerű fiatalok közösséghez kapcsolása céljából az edmontoni magyarság lapja, a *Toborzó* 1984-től kétnyelvűvé vált. A rendszeres havi összejövetelek mellett említésre érdemes események voltak az évtizedek során: a Toborzó Dancers, 1975-től Csárdás (Csardas Hungarian Folkdance Ensemble of Edmonton) néven működő tánccsoport fellépései, valamint az évente rendezett Csárdás bál (Hungarian Csardas Ball). A történelmi megemlékezések, ünnepségek mellett évszakokhoz kötődő programok – Tavaszi Bál, Anyák és Apák Napja, Szüreti Bál, Mikulásünnepség – is hagyománnyá váltak. 1986-ban Edmontonban rendezték a „Hungarian presence in Canada from 1886 to 1986” című kiállítást. A magyar közösség kultúraápoló tevékenységnek fontos helyszíne még a református és a katolikus templom, valamint a hétvégeken működő Szent Imre Akkreditált Magyar Iskola. Utóbbi céljai közt szerepel a magyar beszéd- és íráskészség fejlesztése, a magyar hagyományok,

szokások átadása és ápolása, a magyar történelem, földrajz oktatása. Az Albertai Kormány Oktatás- és Művelődésügyi Minisztériuma által elismert akkreditált magániskola munkáját az utóbbi években a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjsai is segítik.

2.1. A University of Alberta magyar kapcsolatai

A University of Alberta 1998 áprilisában kötött megállapodást a magyar, osztrák, cseh, szlovák és lengyel kormányral a Wirth Institute for Austrian and Central European Studies megalapításáról. Ez az intézmény azóta a magyar és közép-európai vonatkozású események központja, rendszeresen kiállítások, konferenciák, gyakran érkeznek vendégelőadók. 2007 áprilisában az albertai és a magyar oktatási miniszter megállapodást (Memorandum of Understanding) írt alá a tanár- és diákcsera megkönnyítésére. Ehhez kapcsolódóan a University of Alberta és a magyar oktatási és kulturális minisztérium megállapodott egy magyar Doctoral Research Fellowship létrehozásáról. Ennek öröndetes eredménye, hogy minden évben egy pályázattal kiválasztott, kiváló magyar PhD hallgató lehetőséget kap arra, hogy doktori értekezését a Wirth Intézetben fejezze be, egy lengyel, osztrák, cseh és horvát ösztöndíjas társaságában. Az intézet egykori PhD ösztöndíjsai számára alumni hálózatot is működtet, kétévenkénti találkozókkal, de konferenciákra is rendszeresen meghívja volt ösztöndíjasait. Így egy jelentős, elsősorban a humán tudományok területén aktív fiatal kutatói hálózat jött létre. A Doctoral Research Fellowship költségeit minden résztvevő ország esetében felerészben a Wirth Intézet, felerészben az edmontoni osztrákok, lengyelek stb. állják. Néhány év óta azonban az edmontoni magyar közösség hozzájárulása elmarad. Nagy veszteség lenne, ha ez a lehetőség a magyar PhD hallgatók számára megszűnne.

Az intézetben a PhD ösztöndíjasok kiváló kutatási feltételek között dolgozhatnak. Lehetőségük van az egyetem hírneves könyvtárának korlátlan használatára. Ez Kanada második legnagyobb kutató könyvtára. 8.7 millió kötet, 1.3 millió e-bookkal és 1700 adatbázissal áll az egyetemi hallgatók és tanárok szolgálatára. Katalógusa alapján 3741 angol nyelvű, magyar vonatkozású, és 3128 magyar nyelvű kötetet is őriz. Azonban az itt, valamint a Wirth Intézetben rendelkezésre álló magyar könyvek forgalmát nem becsülném túl, hisz kevés olyan diákkal vagy tanárral találkoztam, aki magyarul olvasott volna, illetve magyar nyelvű szakirodalmat használt volna. Ez a probléma a magyar nyelvoktatás Albertai egyetemi lehetőségével függ össze.

2.2. Nyelvoktatás

Fontos próbálkozás volt ezen a területen a 2003 szeptemberében a Wirth Institute által elindított „Berdin Hungarian Language Initiative”, egy öt éves kísérleti projekt, mely a University of Albertan a magyar nyelvi program beindítására irányult. A kezdeményezés Berdin Árpád Calgaryban élő magyar származású üzletember jelentős pénzügyi

támogatásának köszönhetően valósult meg. Az oktatás a Modern nyelvek és Kulturális tanulmányok (Department of Modern Languages and Cultural Studies) tanszéken folyt. Kezdő és középszintű magyar kurzusokat hirdettek négy szinten a 2003–2004-tanévtől. Az oktató 2003 szeptemberétől 2013 áprilisáig, 9 éven keresztül Tóth Erzsébet volt. Bár a magyar nyelvórákat nem kizárólag nyelvi jellegű BA képzések részeként lehetett felvenni, mégis folyamatosan problémát jelentett a jelentkezők, résztvevők alacsony száma. Így a magyar nyelvtanítás az egyetemen megszűnt. Az okok közé tartozhat az Edmontonban és Albertában élő magyarok alacsony száma mellett az is, hogy a városban magyar nyelvű oktatás csak a hétvégén, és döntően az általános iskolai korosztály számára folyik a St. Emeric Hungarian Language Schoolban. Miközben a lengyeleknek vagy az ukránoknak a középiskoláig bezárólag anyanyelven oktató iskolarendszere van, tehát az utánpótlás az egyetemi lengyel, vagy ukrán képzésre inkább biztosított. Azt is érdemes figyelembe venni, hogy az University of Albertán a nyelvoktatás nem különálló tanszékeken folyik, hanem a Modern Languages and Cultural Studies tanszéken. Még a németnek és olasznak sincs önálló tanszéke, miközben a nyelvek rendkívül széles körének oktatása folyik. 1980-tól tanítanak arabot, 1998-tól perzsát, 2005-től szuahélit. A bölcsészkar tanszékekre egyébként is jellemző itt az összevont működés és a csökkenő hallgatószám. Jelenleg a magyar nyelvoktatás újraindítására csak akkor látnék lehetőséget, ha a Wirth Intézet, mely döntően magántámogatásból működik, tanszékké alakulhatna a bölcsészkaron belül. Akkor a közép-európai kultúrákhoz tartozó tantárgyakat, köztük a magyar témájú képzéseket elvégző hallgatók diplomájukhoz szükséges krediteket kaphatnának. E kiszélesedő órakinálatba illeszkedhetne a magyar nyelvoktatás.

2.3. Zene

A Wirth Intézetben rendszeresen tartott előadások, kiállítások, konferenciák mellett fontos magyar vonatkozású események a zenei tárgyú rendezvények, például az egyetemi zenetanárképzéshez sok szállal kapcsolódó, 1983-ban alapított Alberta Kodály Association (AKA) Kodály módszert megismertető tanfolyamai.

A fentieken túl is sokszínű a Wirth Intézetnek a közép-európai – benne a magyar – kultúrát egyetemi és városi közegben megjelenítő kínálata. Például a történelem tanszéken hagyomány a Habsburg dinasztia történetét tárgyaló kurzus, melyet minden évben a Wirth intézet igazgatója tart. A Central European Talk előadássorozatban a Wirth Intézet évente változó ösztöndíjasai és meghívott előadók mutatják be rendszerint a közép-európai térséghez kapcsolódó kutatásaikat. Az intézet szintén rendszeresen, általában havonta rendezett kötetlen programjának, a Közép-Európai Kávéháznak (Central European Cafe) is stabil, kb. 40-50 főből álló közönsége van. Itt is sok magyar vonatkozású téma kerül szóba.

2.4. Vendégtanári pozíció

A 2017–2018-as tanévtől – egy a Wirth Intézet és a Balassi Intézet által kötött megállapodás keretében – e sokféle kapcsolati fórum tovább bővült az edmontoni magyar vendégtanári pozíció létrehozásával. Osztrák vendégtanár már hosszabb ideje oktató az Albertai egyetemen. Magam 2018 januárjától tartottam órákat a dráma, illetve a történelem tanszéken. Mivel, ahogy jeleztem, a Wirth Intézet, de a vendégtanár sem hirdethet önállóan órákat, olyan angol nyelvű szemináriumok, előadások megtartására van lehetőség, melyet egy tanszék befogad, illetve melynek témáját az adott tanszékvezető kiválasztja a vendégtanár által javasolt órák közül. A rendkívül barátságos és segítőkész egyetemi és intézeti környezet mellett ez kezdettől fogva okozott némi nehézséget. Így vendégtanárként a magyar témákat közép-európai keretben tárgyaló órákat tarthattam: a magyar operetről, a közép-európai várostörténetről, a kultúra pártállami időszakban való működéséről, a két világháború közötti transznacionális szórakoztatási hálózatokról és a modernizmusról tartottam szemináriumot, illetve előadást a BA képzés végén járó, illetve MA és PhD hallgatóknak. Tudásuk érthető módon még Európáról is eléggé hézagos volt, így a magyar témák tárgyalása mindig egy tágabb történelmi és kulturális keret bemutatásával volt csak lehetséges. Fontosak és hasznosak voltak a diákokkal való személyes konzultációk, melyek rávilágítottak arra, hogy milyen okok miatt vették fel az adott tantárgyat. Magyar származású hallgatóval nem találkoztam.

A tanítás alapvetően pozitív tapasztalatai mellett a vezetőség a Wirth Intézet kulturális tevékenységeiben való aktív részvételre is lehetőségeket biztosított. Részt vettem a vezetőség ülésein, minden ötletemet nyitottan fogadták. Az Intézetben működő osztrák vendégtanárral is nagyon jó volt a kapcsolat, néhány, alább részletezendő újdonságot az intézet programkínálatában vele együtt találtunk ki, valósítottunk meg.

3. Újítások

3.1. Közép-európai Filmklub

A Wirth Intézet szervezésében, a magyar és osztrák vendégtanár kezdeményezésére indult 2018-ban az azóta is rendszeres vetítéseket szervező Central European Film Club, melynek programjai a lengyel, cseh, osztrák filmek mellett magyar filmek is szerepeltek, minden szemeszterben egy. A félévek tematikájának meghatározása és a filmek kiválasztása egy négy tagból álló „bizottság” feladata volt. Vetítettük a *Megáll az idő*, az *Örök tél*, a *Testről és lélekről* című filmeket. Hungarológiai szempontból azért volt hasznos a filmklub forma, mert a vetítések előtti rövid bevezető előadásokon magyar történelmi vagy filmtörténeti témákat lehetett röviden vázolni. A vetítések után pedig kötetlen beszélgetések zajlottak, ahol magyar vonatkozású történelmi, kulturális kérdéseket lehetett megvitatni. Ezáltal a kanadai, illetve a közép-európai gyökerekkel rendelkező közönség sok új információhoz jutott.

3.2. Közép-európai társasjáték (*Playing Central Europe*) – társasjáték fejlesztés

Az osztrák vendégtanárral vetettük fel egy az Intézetbe tartozó közép-európai országok földrajzával, történelmével, kultúrájával foglalkozó, részben oktató célú társasjáték fejlesztésének ötletét. Úgy gondoltuk, maga a létrehozás folyamata, a workshop forma is bővítheti a régióról való tudást és a helyi közép-európai közösségek együttműködését. A cél, hogy minél több kanadai hallgató, Wirth intézeti PhD ösztöndíjas, illetve helyi közép-európai származású érdeklődő vegyen részt a játék létrehozásában, fejlesztésében. A vírus okozta bezártság előtt kéthetente tartottunk workshop foglalkozásokat, az első fázisban a játék stratégiáját igyekeztünk meghatározni, illetve az egyes országokhoz kapcsolódó kérdések formáján gondolkodtunk. Inspirációul felhasználtunk más városok, régiók bemutatását célul kitűző társasjátékokat. Az már most látszik, hogy egy pusztán oktató (lényegében egyszer játszható) társasjáték és egy bonyolult stratégiai játék között nehéz egyensúlyt találni úgy, hogy közben minden közép-európai ország kultúrája megfelelő súllyal jelen legyen a kérdésekben, feladatokban. A munka a Wirth Institute for Austrian and Central European Studies keretében és támogatásával folyik. A játék fejlesztésében az intézet magyar PhD ösztöndíjasa és a helyi magyar közösség református lelkésze is részt vesz. A workshop munkájába bekapcsolódtak a társasjátékok iránt intenzíven érdeklődő „szakértők” is.

4. A magyar kultúra megjelenítésének egyéb formái

Vendégtanárként részt vettem a történelem tanszékhez tartozó East-Europeanists' Circle összejöveleiben, előadást is tartottam itt kutatási területemről. Magyar témák megjelenítésére alkalmasak a Wirth Intézet által szervezett nemzetközi konferenciák is. Ittlétem alatt a „The Imaginary Indian: The Images, Stereotypes and Perceptions of North American Indigenous Populations in Central Europe” című, az University of Albertan tartott konferencián előadást tartottam, 2019 őszén pedig a „Transatlantic Dreams: Understanding Central European Emigration to Canada” című halifaxi nemzetközi konferencián szerepeltem. Mindkét alkalommal 5-10 másik magyar előadó is részt vett a tanácskozáson, közép-európai és kanadai kutatók társaságában.

A magyar kultúra egyetemi és közösségbeli jelenlétét nagyban segítette az ittlétem alatt indult „Vendégoktatók a Magyar Kultúráért” pályázat. 2018-ban két program is sikeresen zárult Edmontonban. Dr. Sonkoly Gábor, az ELTE BTK dékánja kulturális örökséggel foglalkozó előadásokat tartott, melyeken az egyetemistákon kívül részt vettek professzorok, de voltak külső érdeklődők, elsősorban kulturális örökséggel foglalkozó edmontoni szakemberek. Sonkoly Gábor a University of Albertan egyetemek, illetve karok közti együttműködésről is tárgyalt a bölcsészkar dékánjával és a nemzetközi osztály vezetőjével.

A „Vendégoktatók a Magyar Kultúráért” programpályázat 2018-as második rendezvényeként Bolyki Sára népdalénekes két fellépésen szerepelt Edmontonban. December 7-én a Central European Cafén a helyi a közép-európai közösségekből érkezett

közönség előtt, december 9-én pedig a Wirth Intézet évente rendezett legnagyobb rendezvényén, a karácsonyi koncerten (Silent Night: Annual Christmas Concert) énekelt az 1915-ben megnyitott, 426 személyes Convocation Hallban. A terem a koncertre teljesen megtelt nézőkkel, fellépőkkel. Ez a karácsonyi hangverseny egy 18 éves hagyomány, a helyi közép-európai közösségek zömmel amatőr kórusai lépnek fel, de profi zenészek is szerepelnek. Sára magyar népdalokat adott elő kíséret nélkül, illetve zongorakísérettel, hatalmas sikerrel. Fellépése azért is volt fontos, mert a többi albertai közép-európai közösséggel szemben az utóbbi években a helyi magyarok nem képviseltették magukat kórusal, fellépővel a Wirth Intézet karácsonyi koncertjén.

2019-ben a magyar színházat, díszlettervezést kívántam jobban megismertetni a VKM pályázat segítségével. Ehhez kiváló lehetőséget nyújtottak a New Yorkban élő Király Anna díszlettervező és képzőművész előadásai és kiállítása. Ezek a programok az Albertai egyetem Dráma tanszékére fókuszáltak, mely Kanada legnagyobb és egyik legjobban felszerelt színész- rendező-, díszlettervező képző intézménye. Itt volt látható egy kiállítás Anna grafikáiból és megvalósult színházi díszletterveiből, de előadást is tartott a Dráma tanszékhez tartozó Timms Center for Arts előterében és a Wirth intézetben. Találkozott a Dráma tanszék vezetőjével, a díszlettervezést és a graduális oktatást vezető professzorral és konzultált a díszlettervezést tanuló hallgatókkal. Másik edmontoni kiállítása a Magyar Házban volt látható. Ez egybeesett a rendkívül sikeres KAMASZ II-vel, az edmontoni Magyar Házban megrendezett Kanadai Magyar Amatőr Színházi fesztivállal. Ezen Vancouver, Toronto, Edmonton, New York amatőr színházi társulatait hetven résztvevő képviselte, emellett a hat előadást összesen legalább száz edmontoni, elsősorban magyar gyökerekkel rendelkező néző kísérte figyelemmel. Lovász Irén 2020 tavaszán, a VKM keretében rendezendő hangversenyeit a koronavírus járvány meghiúsította.

5. Problémák, perspektívák

Annak ellenére, hogy mint azt a dolgozatban jeleztem, a Wirth Intézet programjaiban gyakran szerepelnek magyar témák – a magyar PhD hallgatók bemutatkozó előadásában, a filmklub programjában, a Central European Talk vagy a VKM keretében szervezett előadásokon – a helyi magyarok kevésbé látogatják az intézet programjait, mint a lengyelek vagy csehek. E viszonylagos távolságtartás oka tudomásom szerint részben egy konfliktus, mely az 1956 magyarországi forradalom ötvenéves évfordulóján rendezett konferenciához kapcsolódott. Akkor még nem voltam Edmontonban, de a viszonylagos elhidegülést látva folyamatosan próbáltam ezt az Intézet és a helyi magyarság közti megérkezésem előtt kialakult távolságtartást csökkenteni, személyes meghívókat küldve a magyar közösség tagjainak az egyetemi, intézeti rendezvényekre, előadásokra. Ez részben sikerrel járt.

A magyar kultúra és nyelv városbeli jelenlétét illetően a legígéretesebb magyar kezdeményezésnek jelenleg a tavaly alakult edmontoni magyar társulatot látom. Munkájukat az alakulástól figyelemmel kísértem, darabválasztásaikban segítettem. Bár a

tagok száz százalékig amatőrök, de talán pár éven belül eljutnak olyan szintre, hogy produkcióik nemcsak a helyi magyar közönség számára lesznek vonzók. Most kétségtelenül az edmontoni társulat fellépései jelentik a legnagyobb újdonságot a helyi magyar kulturális palettán. Sikerükhöz hozzájárult, hogy amint említettem, a második Kanadai Magyar Amatőr Színházi találkozót Edmontonban rendezték 2019 végén. Ez a helyiek és a vendégek véleménye szerint is rendkívül jól sikerült. Az edmontoni Magyar Házban a vendéglátás kitűnő volt, a hangulat családis, a színpadi produkciók sokfélék és épp emiatt jók. Magam két színháztörténeti előadást tartottam. Az edmontoni társulatot Calgaryba, illetve Los Angelesbe is meghívták vendégszereplésre. Idén rendhagyó március 15-i ünnepi produkciót is előkészítettek. Mindezen tervek a koronavírus járvány miatt most meghiúsultak, de remélhetőleg a helyi közösségi és a Wirth Intézetbeli magyar kulturális aktivitás rövidesen feléled.

Irodalom

- Gardosi Rita 2018. Teaching Hungarian as Heritage Language in North America. In: Trifonas P., Aravossitas T. (eds.) Handbook of Research and Practice in Heritage Language Education. Springer International Handbooks of Education. Springer, Cham 375–396.
- Hungary Alberta Relations <https://open.alberta.ca/dataset/36f3e-7be-a2f5-4ed1-8b26-8574fd53f4f6/resource/8299c9fd-9a5d-4c86-8b67-774706f4eea1/download/2015-hungary-alberta-relations-2015-03-23.pdf> (utolsó letöltés: 2020. 04. 25.)
- Puskás Julianna 1982. Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Statistics Canada <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/prof/details/page.cfm?Lang=E&Geo1=POPC&Code1=0252&Geo2=PR&Code2=48&SearchText=Edmonton&SearchType=Begins&SearchPR=01&B1=All&GeoLevel=PR&GeoCode=0252&TABID=1&type=0> (utolsó letöltés: 2020. 04. 25.)
- Tötösy de Zepetnek, Steven 1999. „Towards the History of Hungarians in Alberta” page 13 of 13 Library Series, CLCWeb: Comparative Literature and Culture: <http://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/hungariansinalberta> (utolsó letöltés: 2020. 04. 25.)

Bulla Noémi¹

A VILNIUSI EGYETEM

Abstract

This paper evaluates the presence of Hungarian language and culture in Vilnius, Lithuania. It focuses on the work of the Hungarian language teaching at the Faculty of Philology of the University of Vilnius. The author analyses the historical, cultural and academic relations between Lithuania and Hungary. It presents the István Báthory Cultural Association of Hungarians in Lithuania. The piece summarises the historical background of Hungarian teaching and present situation. It draws some perspectives in the field of teaching Hungarian in Vilnius. Finally, it lists the most important scientific and cultural events organized by the cultural association, also details initiatives that the lecturer has taken during this time-lapse.

Keywords: *teaching of Hungarian Language in Vilnius University, Hungarian as a Foreign Language, historical relations between Hungary and Lithuania, Vilnius, Lithuania, István Báthory Cultural Association of Hungarians in Lithuania*

Kulcsszavak: *magyar nyelvoktatás a Vilnusi Egyetemen, magyar mint idegen nyelv, magyar-litván történelmi kapcsolatok, Vilnius, Litvánia, Litvániai Magyarok Báthory István Kulturális Szövetsége*

1. Bevezetés

Litvánia a legnagyobb és legnépesebb balti állam, nagysága hazánk területének kétharmada, ám összesen 2,8 millió litván él az országon belül. Az Európai Unió tagországa, itt már bevezették az eurót.

A másik két balti állam Lettország és Észtország. A litvánok a közvetlen szomszédakkal, a lettekkel állnak nyelvrokonságban. Az itteniek körében közismert tény, hogy az észt és a finn rokonnyelvek, azt azonban kevesen tudják, hogy a magyar nyelv is ahhoz a nyelvcsaládhoz tartozik. A litván nyelv a szanszkrittal egyidős, tehát az egyik legrégibbi indoeurópai nyelv, amely a lett mellett csak egy kihalt nyelvvel, az óporossal

¹ Bulla Noémi a Vilnusi Egyetem magyar lektora; bulla.noemi36@gmail.com

áll rokonságban. A litván és a lett körülbelül annyira hasonlít egymáshoz, mint a finn és az észt. Mivel sokan kérdezik, meg kell említenem, hogy a litván az ország hivatalos nyelve, az idősebb generáció még beszél oroszul, a fiatalabbak körében viszont az angol az általánosan használt második nyelv.

Fővárosa, a ma 580 ezer lakossal rendelkező Vilnius helyén már a kőkorszakban is emberi település volt. Az 1323-ból származó legenda szerint Gediminas – későbbi litván nagyfejedelem – álmának hatására felépülő városban jelenleg hét felsőoktatási intézmény működik, amelyek egyike a fogadóegyetemem, a Vilniusi Egyetem. A Vilniusi Egyetem 12 karán közel 20 000 hallgató tanul.

Magyarország és Litvánia között sohasem volt közös államhatár, de azt mondhatjuk, hogy a litvánok régóta ismerték, sőt idealizálták Magyarországot, talán éppen azért, mert messze volt. A két országot azonban sokkal több történelmi szál köti össze, mint azt gondolnánk. Vajon hány magyar történelmi személy jut eszünkbe, ha Litvániára gondolunk?

2. A Vilniusi Egyetem alapítása

„Az, kik élünk, és Isten gondviselést bízott ránk, nem csak magonknak, sem csak az mi időbelieknek kellene élnünk, hanem utánunk valóknak is.”

(Báthory István)

A Vilniusi Egyetemet szoros történelmi kapcsolat fűzi Magyarországhoz, mivel 1579. április 1-jén kelt alapítólevelével Báthory István, akkori litván uralkodó emelte egyetemi rangra a vilniusi jezsuita kollégiumot, az *Almae academica et universitas Vilnensis*-t. Az egyetem alapítólevelében szerepel: az egyetem azért jön létre, hogy ott „gyűljenek össze a környező vidék diákjai tudományt és katolikus hitet meríteni”, továbbá azért, hogy a szegényebb diákok is egyetemi végzettséget szerezhessenek. Báthory emlékért a Vilniusi Egyetemen ma több portré, mellszobor, egy dombormű és egy impozáns fehér márvány emléktábla őrizi.

3. A magyar–litván történelmi kapcsolatok

Ebben a részben a teljesség igénye nélkül a legfontosabb tényeket szeretném megemlíteni Rubaževičienė Homoki Mária *Litvánia és Magyarország – történelmi-kulturális kapcsolatok* című kiadványa alapján. Már ebből a rövid ismertetőből is kiderül, hogy milyen gazdag anyag vár még feltárára.

A magyarok első jelentős képviselője a litván történelemben Szent László (1046–1095), akit Vilnius főszékesegyházának egyik védőszentjévé választottak, és a templomban kápolnát szenteltek fel a tiszteletére. Szent Hedvig (1374–1399), Nagy Lajos magyar és lengyel király lánya, majd apja halála után lengyel királynő és litván nagyfejedelem-asszony lett. Férjével, II. Jagelló Ulászlóval közösen végezték el a litvánok keresztény

hitre térítését. Szent Kázmér (1458–1484) litván fejedelem és a magyar királyi trón várományosa Szent Hedvig unokája volt. A Mátyás király elleni sikertelen összeesküvés után lemondott a földi hatalom gyakorlásáról, és életét Istennek szentelte, főképp Vilniusban élt rövid élete végéig. Később Litvánia védőszentjének választották. Báthory István erdélyi fejedelem 1576 és 1586 között lengyel király és litván nagyfejedelem volt, 10 éves uralkodása meghatározó és nagyon pozitívan értékelt korszak volt a litván történetírás tanúsága szerint. Uralkodásának idejét Litvániában a *magyarok aranykorá-*nak is nevezik.

A XX. század elején a litvánok és a magyarok elsősorban a háborúk révén kerültek kapcsolatba. Az I. világháború idején az Oroszország cári hadseregében szolgáló litván katonák kerültek el Magyarországra, illetve hadifogolyként Oroszország távol-keleti régióiba, ahol megismerkedtek a különböző utakon odakerülő magyarokkal, s a kölcsönös szimpátiából házasságok születtek. Egyes családok később Litvániába költöztek.

A II. világháborút követően, a továbbtanulás lehetőségét keresve jutottak el magyar fiatalok Litvánia egyetemeire, főiskoláira a Magyarország határain kívül rekedt és Ukrajnához csatolt kárpátaljai településekről. Egyetemi éveik alatt megtanulták a litván nyelvet. Egy részük családot alapított, beilleszkedett a litván közösségbe. A XX. század 70-es éveiben a Szovjetunió és az ún. „szocialista országok” városai, régiói között „testvérváros” program kezdődött. Így lett testvérvárospéldául Debrecen és Klaipėda, s ez a kapcsolat később kiterjedt Hajdú-Bihar megye és Litvánia egyéb városaira, településeire. Politikai vezetők és különböző szakemberek tapasztalatcseréjére került sor a tudomány, a kultúra, az oktatás, az ipar és a mezőgazdaság (kolhozok, állami gazdaságok) terén. Ennek folyamán több személyes kapcsolat alakult ki.

A XX. század végén, Litvánia függetlenségének helyreállítása és a politikai változások eredményeként előtérbe került az országban élő nemzeti kisebbségek élete, a felmerülő problémáik megoldása – lehetőség adódott a nemzeti kisebbségek társadalmi szervként való megalakulására. Megalakult a Nemzeti Kisebbségek Hivatala, mely védnöksége alá vette az akkor aktívan alakuló nemzeti kisebbségek szervezeteit, és anyagilag támogatta elképzeléseik megvalósítását. Elkezdődött a szervezetek részvétele az ország politikai, kulturális életében.

4. A Litvániai Magyarok Báthory István Kulturális Szövetsége

A Litvániai Nemzeti Kisebbségek Hivatala által nyújtott lehetőséggel élve, a Litvániában élő magyarok 1990 októberében alapították meg a Báthory István Kulturális Szövetséget.

A továbbiakat a Szövetség alapdokumentumaiból foglalom össze. Az 1989-es népszámlálás alapján Litvániában mintegy 120 magyar élt. A Nemzeti Kisebbségek Hivatala a Szövetséget a megalakulása óta támogatta és támogatja. A Szövetség felvette a kapcsolatot a Magyarok Világszövetségével, a Határon Túli Magyarok Hivatalával, az Oktatási Minisztériummal. A szoros együttműködésnek köszönhetően a fiatalok eljuthattak Magyarországra, magyarországi nyári táborokban ismerkedhettek a magyar kultúrával, illetve Budapest egyetemein folytathatták felsőoktatási tanulmányaikat.

A Szövetség 2001-től aktív tagja a Nyugat-Európai Magyarok Országos Szervezetek Szövetségének (NYEOMSZSZ), s az általa, valamint a magyar kormány által nyújtott szellemi és anyagi támogatás is lehetővé tette és teszi a fontos tervek megvalósítását.

A Szövetség működésének célja: a nemzeti öntudat megőrzése, az anyanyelv és a hagyományok ápolása, a magyar kultúra és tudomány népszerűsítése Litvániában. A két ország gazdag történelmi kapcsolataiból adódóan, a Szövetség különleges feladata megőrizni a két nemzetet összekötő, kiemelkedő magyar származású személyek (uralkodók, szentek) emlékét, akik tevékenységükkel gazdagították a litván és a magyar nép kultúráját, példamutató életükkel nevüket örökre bevésték Magyarországra és Litvánia, sőt egész Európa történelmébe.

A Szövetség céljainak elérése érdekében nemzetközi tudományos konferenciákat, szimpóziumokat, kiállításokat egyéb eseményeket szervez, ezeket a tevékenységeket a későbbiekben részletezzük.

5. Magyarnyelv-oktatás a Vilniusi Egyetemen

5.1 A magyaroktatás története a Vilniusi Egyetemen (1979–2015)

A Vilniusi Egyetemen folyó magyaroktatás története szorosan összefonódik a Litvániai Magyarok Báthory István Kulturális Szövetségének tevékenységével. Főként a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével kitüntetett elnök, Rubaževičienė Homoki Mária áldozatos és kitartó munkájának köszönhetően ma már Magyarországról delegált vendégoktató tanítja a magyar nyelvet a Vilniusi Egyetemen. Az általa rendelkezésre bocsátott anyagok és személyes visszaemlékezései alapján készült el a magyaroktatás és az oktatóhely történetéről szóló rész.

A magyar vendégoktatói hely létrejöttéig hosszú út vezetett. A budapesti ELTE Bölcsészettudományi Karán már 1991-től oktatták a litván nyelvet. Ez főként Bojtár Endre egyetemi tanár, műfordító, irodalomtörténész érdeme, aki megalapozta a baltisztika-kutatást, és megszerkesztette a litván–magyar szótárt (*Lietuvių–vengrų kalbų žodynas*, 2007). Napjainkban a Szláv és Balti Filológiai Intézet Litván lektorátusán tanulhatnak litvánul akár minor szakként is a diákok. A lektorátus szakmai vezetője Laczházi Aranka. A Vilniusi Egyetemet jelenleg együttműködési kapcsolat fűzi a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemhez.

A Vilniusi Egyetem diákjainak érdeklődése a magyar nyelv és kultúra iránt nem újkeletű. Már 1979-ben kezdett itt magyar nyelvet tanulni egy – pszichológus, történész és újságíró szakos hallgatókból álló csoport Povilas Vitkauskas, történész docens kezdeményezésére, aki egyben a litván–magyar baráti társaság vezetője is volt. Ez akkoriban annyira különleges jelenségnek számított, hogy az újságok is hírül adták: „a Vilniusi Egyetemen a diákok magyarul tanulnak”. Egyesek közülük nyári magyar nyelvi kurzusokra is eljutottak, később tovább ápolták a kialakult kapcsolatokat.

1994-től a 2000-es évek elejéig különböző formában oktatták a magyar nyelvet, hosszabb-rövidebb szünetekkel. Bendes Rita munkáját Petrauskienė Turai Léda,

majd Vincze Eszter folytatta. Rubaževičienė Homoki Mária *Litvánia és Magyarország – történelmi-kulturális kapcsolatok* című, már fentebb említett kiadványából idézem az alábbi személyes visszaemlékezéseket.

Bendes Rita így ír az itt töltött időszakról:

„Az 1991-es vilniusi látogatás olyan mély benyomást tett rám, hogy elhatároztam, megtanulom a nyelvet... Mikor másodízben tanulhattam az Alma Mater Vilnensis-en, felmerült annak a lehetősége, hogy magyar szakos lévén, elkezdjem a magyar nyelv tanítását az egyetemen. A magyar nyelv oktatása a Szláv Filológia Tanszékén kapott helyet. Az összetoborzott kis csoport 14 fővel indult. A diákok többsége a bölcsészkarról került ki. Időközben érelődött a Vilniusi Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem közötti együttműködési szerződés gondolata, mely tudományos publikációk cseréjén túl 2-2 diák tandíjmentes részvételét volt hivatott biztosítani a vilniusi és budapesti nyári egyetemen.”

Petrauskienė Turai Léda így emlékszik vissza:

„A Vilniusi Egyetemen 1997–2000 között a magyar nyelv oktatása fakultatív módon folyt. A diákok tehát szabadon választható tárgyként tanulták a magyart. Erős motivációval rendelkeztek, és nagy szimpátiát éreztek a magyar nyelv és kultúra iránt, kitartóan látogatták az órákat, amelyek többnyire késő délután kezdődtek. A magyar lektort a Szláv nyelvek tanszéke fogadta kegyeibe. Ez abban állt, hogy fizikailag helyet biztosítottak a tanszék polcain a magyar könyvek számára, és az 1998–1999-es tanévben a negyedéves cseh főszakos hallgatók a magyar nyelvet és kultúrát immár nem hobbiként, hanem mellékszakként és vizsgatárgyként tanulhatták. Egy évük volt rá, hogy keményen, heti 5 alkalommal gazdagíthassák tudásukat magyar nyelvtanból, történelemből és irodalomból. Az utóbbi kettőnek az oktatása többnyire litvánul folyt, de a diákok nyelvtudási szintjének megfelelően olykor-olykor magyarul is olvastunk történelmi és irodalmi szövegeket. Ez után az izgalmas év után a magyar nyelv oktatása hanyatlásnak indult az egyetemen végbemenő szervezeti és szerkezeti változásoknak a következtében.”

A magyar nyelv oktatására 2010-es évek első felében kerülhetett újra sor a Vilniusi Egyetem Filológiai Karán. A nagy érdeklődéssel fogadott magyarórákat lelkes önkéntesek, Csikós Gábor, majd Ruskó Eszter, a Vilniusi Egyetem Filológia Karának diákjai tartották.

5.2. A magyarnyelv-oktatás jelene a Vilniusi Egyetemen (2015-től napjainkig)

A 2015/16-os tanévben új korszak kezdődött a magyarnyelv-oktatás történetében, mivel a hosszú előkészítő munka eredményeként létrejött a vendégoktatói hely a Vilniusi Egyetem és a Balassi Intézet közötti megállapodás alapján. A nyelvszakosok képzése főként a Vilniusi Egyetem Filológia Karán zajlik, így a magyar is ott kaphatott helyet. A pozíció a Dékáni Hivatal közvetlen irányítása alá került. Elsőként Hegedűs Máté töltött el itt két tanévet. A diákok az Élethosszig Tartó Oktatási Program keretében kezdtek magyarul tanulni.

Én a 2017/18-as tanévtől töltöm be a vendégoktatói helyet. A Dékáni Hivatallal való folyamatos egyeztetés révén sikerült elérni, hogy az egyetem diákjai és az Erasmus-hallgatók már kredites rendszerben is részesülhessenek az oktatásban. Az Élethosszig Tartó Tanulási Program keretében tanuló hallgatók bizonyítványt kapnak a szemeszter végén.

A 2019/20-as tanév kezdetétől a nyelvszakos hallgatók kötelezően választható nyelvként is felvehetik a magyart. Egy további fontos változás abban a tanévben, hogy a magyar lektori pozíció a Balti Intézet Skandináv Tanulmányok Központjához került. Mivel itt folyik a finn szakos hallgatók oktatása is (egyelőre nem önálló, hanem a svédvel közös szakként), logikus lépés volt idehelyezni a magyar nyelvoktatást is. Ebben a tanévben már helyet kapott a finnugor nyelveket bemutató kurzuskínálatban két magyar témájú előadás is – a magyar nyelvről és a magyar kultúráról –, ezt fontos előrelépésnek könyvelhetjük el. A magyar nyelv tanítása általában három-négy nyelvi szinten folyik a diákok körében, de ebben a szemeszterben a nyelvész kollégák számára is szervezhettem egy kurzust. A hallgatók között a felnőttoktatásban résztvevők mellett jelen vannak az egyetemi hallgatók is. Részben kötelezően választható tantárgyként, részben az Erasmus-képzés egyik nyelvként tanulnak magyar nyelvet, mindkettőt kredites formában. A tervek szerint a magyar hamarosan mint második idegen nyelvként felvehető tantárgy is szerepelni fog az oktatás kínálatában (ez körülbelül a magyar minor szaknak megfelelő képzésstruktúrát fedi le), amely akár a kari fordító–tolmács szak egyik nyelve is lehet. A Filológia Karon kívül a Történelmi Kar hallgatói, kutatói számára is népszerűsíteni kívánjuk a magyar nyelv-oktatást. A fentebb részletezett történelmi kapcsolatok kutatásában ugyanis segítséget jelenthet a magyar nyelv ismerete is. Örömmel mondhatom, hogy a nyelv iránt érdeklődő hallgatók szívesen részt vesznek a magyar kultúrával és nyelvvel kapcsolatos rendezvényeken is. A magyarországi nyári egyetemek iránt is egyre több diák érdeklődik, kiemelt motivációt nyújtva a magyartanulás folytatásához. A kurzusok meghirdetésében a szokásos egyetemi fórumokon kívül is kaptam segítséget. A marketing- és PR-felelős kolléga felkérésére már két hosszabb interjúban népszerűsíthettem a magyar nyelvet és kultúrát, továbbá a tanfolyami lehetőségeket az egyetem online hírei között.

4.3. A magyaroktatás helyszíne

1997-ben Göncz Árpád köztársasági elnökként látogatott Vilniusba. Ekkor jelent meg az R. Homoki Mária által összeállított *Magyar–litván / Litván–magyar küsszótár*, amelyet a diákok azóta is haszonnal forgathatnak. A köztársasági elnök látogatása idején sikeresen közbenjárt Benediktas Juodkánál, a Vilnusi Egyetem akkori rektoránál, hogy az egyetem biztosítson egy helyiséget az itt élő *maroknyi magyarnak* rendszeres összejöveteleik megszervezésére, valamint Báthory István emlékének ápolására. Így 2001. október 24-én ünnepélyesen felavathatták a Filológia Kar *Domus Philologiae* épületben – az egyetem által adott helyen – a Báthory-tantermet és a Magyar Stúdiók Központját. A két helyiséget előzőleg a Magyar Köztársaság kormányának anyagi támogatásával újíttak fel. Itt kapott helyet a Báthory-emlékanyag állandó kiállítása, valamint a Szövetség könyvtára.

A magyar nyelvű könyvek gyűjtését Bendes Rita kezdte el, a bővítés azóta tart. A könyvtár értékes könyvküldeményeket kapott többek között az Oktatási Minisztériumtól, majd a Külgazdasági és Külügyminisztériumtól. A gyűjteményt gazdagítják a Báthory-tanterembe látogató Áder János, jelenlegi köztársasági elnök (az 1998-as látogatása idején az Országgyűlés elnöke) és Sólyom László köztársasági elnök (2006) ajándékai.

6. A magyar–litván kapcsolatok és a magyar kultúra bemutatása Litvániában: múlt és jelen

A kulturális események szervezése egyik fontos tevékenységünk vendégoktatóként. Az itteni helyzet sajátossága, hogy mára már nagyon kevesen vannak itt élő és főként tartósan letelepedő magyarok. A kultúraközvetítő tevékenységnek azonban már 30 éves múltja van Litvániában. A Litvániai Magyar Kulturális Szövetség tevékenységének számos rendkívül értékes és hiánypótló tudományos és kulturális eseményt, kiadványt köszönhetünk. A teljesség igénye nélkül sorolom fel a legkiemelkedőbbeket:

1994 – nemzetközi tudományos konferencia *Báthory István* születése 460-ik és a Vilniusi egyetem 415-ik évfordulója tiszteletére. A Báthory István- emléktábla avatása az egyetem Nagyudvarában;

1997 – *Magyar–litván / Litván–magyar kasszótár* (137 o., 4000 címszó);

2001 – A Báthory-tanterem és a Magyar Stúdiumok Központjának ünnepélyes átadása;

2007 – kiadvány: *Litvánia és Magyarország történelmi-kulturális kapcsolata. XI–XV. század: Szent László, Szent Hedvig és Szent Kázmér emléke*;

2008 – *Litvánia és Magyarország kapcsolata. XVI. század: Báthory István és Bekes Gáspár történelmi szerepe*, nemzetközi konferencia;

2009 – *Litvánia és Magyarország kapcsolata, XX–XXI. század* – nemzetközi szimpózium a két ország kapcsolatainak jelenkori alakulásáról;

2010 – *Szent Hedvig és Litvánia: Hedvig királynő élete és történelmi szerepe*. Nemzetközi tudományos konferencia (Iparművészeti Múzeum nagyterme);

2011 – kiadvány: *Szent Hedvig és Litvánia*. (A5, 125 o., litván nyelven);

2012 – *Bakfark Bálint – Zsigmond Ágost udvari lantosa*. Nemzetközi tudományos konferencia és Bakfark zenei műveinek előadása (Nagyfejedelmi palota diszterme);

2012 – kiadvány: *Bakfark Bálint – Zsigmond Ágost udvari lantosa* (A5, 39 o., külön magyar és litván nyelven);

2015 – kiadvány: *Litvánia és Magyarország – történelmi-kulturális kapcsolatok* (A5, 67 o., külön magyar és litván nyelven).

2017-től én magam is részt veszek a Szövetség munkájában. Így az utóbbi két projektbe már én is be tudtam kapcsolódni:

2017 – *Magyarok Litvániában* – rövidfilm (35 perc, litván nyelven, magyar felirattal) Litvánia híres magyarjairól és a szövetség tevékenységéről (2017);

2019 – *Híres magyarok Vilniusban a XVII sz. végéig*. Történelmi útvonal (2019) – prospektus Vilnius magyar emlékeiről (A4, külön magyar és litván nyelven).

A Szövetség munkáját azzal is támogatom, hogy rendszeresen litvániai magyar találkozókat szervezek. Az a fő cél, hogy az itt élő magyarok – egymás megismerését követően – közösen alakítsanak ki számukra kedvező tevékenységformákat. A találkozón résztvevők általában magyar–litván párok, vegyes családok, hosszabb–rövidebb ideig itt dolgozó vagy tanuló magyarok.

A „Vendégoktatók a Magyar Kultúráért” pályázat keretében az alábbi programok valósultak meg: 2018-ban „Egy csipetnyi Magyarország” címmel fotókiállítás nyílt a Vilniusi Egyetemen, amelynek értékes anyagához a tallinni Balassi Intézet közvetítésével jutottunk. 2019 áprilisában egy magyar hárfaművész, Felletár Melinda hangversenyén vehettek részt a régi zene iránt érdeklődők, Báthory István emlékére a Vilniusi Egyetem megalakulásának 440 éves évfordulója alkalmából. Decemberben pedig Vilnius főszékesegyházában Király Csaba orgonakonzertje valósult meg Szent László, magyar királynak, a templom egyik védőszentjének tiszteletére. Ugyanebben az évben szintén a VMK keretében jöhetett létre Raimonda Ragauskienė és Aivas Ragauskas magyar–litván történelmi kapcsolatokat bemutató online oktatási anyagának magyarra történő fordítása. Tölgyesi Beatrixet kértük fel a feladatra, aki mind litván fordítói gyakorlatának, mind történelmi-politológiai tanulmányainak köszönhetően kiváló munkát végzett. A pályázat eredményeképpen az anyag mindkét nyelven megjelenhetett az ELTE és a Vilniusi Egyetem honlapján. A további tervek között szerepel a nyomtatott formában történő megjelentetésük is.

Az itteni kulturális szervezési tevékenységeket összegezve azt mondhatom el, hogy akár a magyaroknak, akár az irántunk érdeklődő litvánoknak szervezünk programot, akkor számíthatunk igazi sikerre, ha az a kulturális szövetség, a nagykövetség és a vendégoktató szoros együttműködése révén valósul meg.

Irodalom

- Rubaževičienė Homoki Mária (szerk.) 1997. *Magyar–litván / Litván–magyar kisszótár. Trumpas vengrų-lietuvių / Lietuvių–vengrų kalbų žodynas*. Enciklopedija, Vilnius.
- Bojtár Endre 2007. *Litván–magyar szótár. Lietuvių–vengrų kalbų žodynas*. Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
- Rubaževičienė Homoki Mária (szerk.) 2012. *Vengrai Lietuvoje*. Vilnius.
- Sabaliauskas, Algirdas 2012. *Mi, baltiai*. Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
- Rubaževičienė Homoki Mária (szerk.) 2015. *Litvánia és Magyarország – történelmi-kulturális kapcsolatok*. Vilnius.

Eöry Vilma – Kiss Gábor – Köhler Klára

Magyar értelmező alapszótár diákoknak

A leggyakoribb és legfontosabb 2000 magyar szó magyarázata példamondatokkal

Tinta Könyvkiadó, Budapest. 2019 (227 o.)

A hazai nyelvészeti szakkönyvkiadásra és a magyar egynyelvű szótárkiadásra szakosodott TINTA Könyvkiadó „TINTA-szótárak” sorozatának legújabb, 4. kötete, a *Magyar értelmező alapszótár. A leggyakoribb és legfontosabb 2000 magyar szó magyarázata példamondatokkal* (2019) szervesen illeszkedik abba a – magyar nyelv szókészletének sokszempontú leltározását, vizsgálatát és feldolgozását célul tűző, tiszteletre méltó és nagyszabású – vállalkozásba, amelyet a kiadó évek óta fontos küldetésének tekint.

Az „Előszó”-ból megtudhatjuk, hogy a szótárba elsősorban a mindennapi társalgásban legtöbbször előforduló szavak, a bennünket körülvevő világ tárgyainak nevei és a naponta végzett cselekvések megnevezései kerültek bele: nemcsak alapszavak, hanem jövevényszavak (pl. *málna, iskola, kereszt, alma, polgár*) és a szókincs legfiatalabb elemei, a legújabb kölcsönzések is (pl. *laptop, mobil, e-mail*) helyet kapnak benne. A szerkesztők hosszú és gondos mérlegelés után választották ki a 2000 szavas szókincs-minimumot. Ennek során felhasználták a TINTA Könyvkiadó „TOP 2000” szótársorozatának címszójegyzékeit, a Minya 2014-et és a Sárosi 1974-et, valamint számítógépes korpuszalapú magyar gyakorisági szólistákat is (érdekes lenne tudni, vajon milyen szempontok szerint tartoznak bele a 2000 szavas szókincsminimumba, pl. Az *ajak, alapul, alj, alvilág, báj, betyár* szavak).

A 2000 szavas címszólista elemeihez a szerzők jelentéseket, értelmezéseket (számuk: 4584), példamondatokat (számuk: 6834) és irodalmi idézeteket (számuk: 55) rendeltek hozzá, amelyek nagyban megkönnyítik a szavak használati értékének megismerését. A szótár eredményes használatát egyszerű, stilizált fekete-fehér vonalas ábrák segítik. Vizualizált világunkban ezek az ábrák elsősorban a magyar mint idegen nyelvet tanulók szómemorizálását segítik nagyban. A jelentések hozzárendelésében elsősorban Eöry Vilmának a 2007-ben (ugyancsak a TINTA Könyvkiadó gondozásában) megjelent *Értelmező szótár+* című kézikönyve volt a szerkesztők segítségére.

A szótárt a szerkesztők diákszótárnak nevezik. Az olvasó arra is kíváncsi lenne, elsősorban milyen korú diákok (kisiskolások?, középiskolások? egyetemisták?) forgathatják haszonnal ezt a szótárt. Átlapozva a kötetet úgy tűnik, hogy célközönségnek elsősorban a magyar anyanyelvű kisiskolások tekinthetők, hiszen e szótár segítségével elsősorban az ő szókincsük bővíthető, az ő szóértésük pontosítható. A magyar anyanyelvű diákok feltehetően ismerik a szótár mind a 2000 címszavának alapjelentését. A szótár az anyanyelvi kompetencia elmélyítését és a tudatos anyanyelvhasználatot oly módon támogatja, hogy a címszavaknak a ritkább, gyakran átvitt értelmű (mellék)jelentéseit is rendre feltünteti és magyarázza, pl.

láb fn ~ak, ~at, ~a

1. Ember, állat járásra való végtagja. A *fodrászoknak gyakran visszeres a lábuk az álló munkától.*

2. Az alsó végtag bokán aluli része. *Töri a cipő a lábát.*
3. Tárgynak az az oszlopszerű része, amelyen áll. *Kiesett az asztal lába, asztalost kell hívni.*
A zongora lábán gyakran görgő van, hogy könnyebb legyen arrébb vinni.
4. Hegy, halom stb. alsó része. *Lent, a hegy lábánál áll a ház.*

tart ige ~ani

1. Nem engedi mozdulni, leesni. *Tartsd a létrát!*
2. Valamilyen irányba, helyzetbe emel, tol, fordít valamit. *Tartsd magasabbra a lámpát!*
Kicsit ferdén tartja a vállát.
3. Eléri, hogy valamilyen állapotban legyen vagy maradjon. *Tartsd melegen a bébiételt!*
Egész éjjel ébren tartott a szomszédból jövő lárma.
4. (Állatot) birtokol és gondoz. *Lovakat és kutyákat is tart.*
5. Valamilyen cselekvést, teendőt végez, illetve megrendez valamit. *Házkutatást tartott nála a rendőrség. Gyűlést tartott a szövetség. Nagy lakodalmat tartottak.*
6. Valamennyi ideig folyik, illetve nem szűnik meg lenni. *Meddig tart még az értekezlet?*
A szén egész télen át tartott.

A magyar anyanyelvű tanulókon kívül haszonnal forgathatják az alapszótárt a magyart idegen nyelvként tanuló diákok is, hiszen a szótár szókincse (többé-kevésbé) lehetővé teszi számukra a mindennapi magyar nyelvű társalgásba való bekapcsolódásukat.

A szótár felépítése hasonló a TINTA Könyvkiadó által korábban megjelentetett szótárakéhoz. A szócikkek ábécé-rendben követik egymást. A gyorsabb tájékozódást, a keresett szavak könnyű megtalálását a lapszálon szereplő aktuális betű kiemelése, és az élőfejben a páros számú (azaz a bal) oldalon lévő legelső címszóra, míg a páratlan számú (azaz a jobb) oldalon az utolsó címszóra történő utalás segíti. Minden oldalon két hasáb szerepel, és szinte minden oldalra jut egy-két kis ábra is, amely a kisiskolás felhasználók számára különösen fontos: lazábbá teszi a betűtengert, barátságosabbá, szellősebbé teszi az oldalakat.

A szócikkek felépítése a következő: a címszavak félkövér betűvel vannak szedve. A szavak után közvetlenül található a legszükségesebb grammatikai információk. Főnevek esetén az egyes számú mellett a többes számú forma, a tárgyeset és az E/3. személyű birtokos személyjeles szóalak van feltüntetve. Az összetett főnevek ugyanazon szóalakjai azonban hiányoznak (előfordul, hogy a hiányzó szóalakok az utótagokat értelmező önálló szócikkekben szerepelnek, de ebben nincs következetesség, pl. Az ásványvíz, autópálya, baleset, bankjegy, barátnő releváns szóalakjai hiányoznak, ám a bevásárlóközpont, buszmegálló szócikkekben megvannak).

A magyarban (elvileg) minden főnévből létrehozható többes számú alak, ám vannak főnevek, amelyeket főként egyes számban használunk (pl. *bátorság, bors, függetlenség, politika*) – ilyen esetben érdemes lenne jelölni, hogy főnév ún. singulare tantum („csak sg.”), tehát a többes számú forma általában nem használatos, illetőleg az is érdekes lehet, hogy az anyagnevek esetén (pl. *benzin, bors*) a többes szám fajtára utal, pl. *borsok* ’különféle (fekete, fehér, tarka stb.) borsok’, *benzinek* ’különféle

oktánszámú benzinfajták'). Az ún. plurale tantumok („csak pl.”) a magyarban meglehetősen periférikus helyzetben vannak: a magyar szókincsnek csak töredékét alkotják, a velük jelzett szemanétikai mezők nem töltenek be jelentős szerepet a nyelvhasználatban, és legtöbbször meglehetősen ritkán is fordulnak elő: nem csodálkozom, hogy ezek az alapszótárban nem kaptak helyet (pl. *hozzávalók, léptek, mézeshetek, történtek*).

Melléknevek esetén a tárgyragos forma megadása szükségtelen, tudniillik a tárgyrag (-t) tipikus főnévi rag, ha melléknévhez járul, akkor ott szófajváltás történik, pl. *Szép* (melléknév) *cipőt vettem* → *Szépet* (főnév) *vettem*. A melléknév releváns szóalakjai tehát a többes számú forma és a határozóragos alak, pl. *szép-ek, szép-en*.

Igék esetén nemcsak a főnévi igenévi forma megadása lenne kívánatos, hanem a múlt idő és a felszólító módé is, pl. *alsz/ik: alud-ni, alud-t, alud-j*.

Különösen a magyart idegen nyelvként tanulók számára lenne hasznos, ha az igéket tárgyaló szócikkek részletesebben tüntetnék fel a vonzatokat, hiszen a megfelelő vonzat ismerete nélkül nem lehet az igéket helyesen használni a mondatokban, pl.

áll vki, pl. *A kisfiú már áll,*

áll vhol, pl. *sorban áll,*

áll vhová, pl. *munkába áll,*

áll vmiből, pl. *A könyv hat fejezetből áll,*

áll vkin vmi, pl. *rajtad áll a sorsod,*

áll vmi vkin vhogyan, pl. *ez a ruha nagyon jól áll Marikán,*

áll vmit, pl. *állja a szavát, kiállja a próbát,*

áll vminek, pl. *katonának áll.*

Talán ez is rávilágít a magyar szótárirodalomnak arra a fájó/szomorú hiányosságára, hogy nincs közkézen forgó, praktikus szemléletű magyar vonzatszótár. Ha egy ige mellett többféle vonzat is előfordul többé-kevésbé azonos jelentésben (pl. *álmodik vmit / vkiről / vkivel* vagy *hasonlít vkire / vkihez, néz vkit / vkire*), akkor ezeket a vonzatokat is szükséges lenne bemutatni.

A fogalomszókon kívül viszonyzó (névutó, segédige, igekötő, névelő, tagadószó, partikula, kötőszó) is szerepelnek a szótárban, amelyek jelentése nehezen definiálható kontextus nélkül. A partikulák (pl. *akár, túl*) fontos szerepet töltenek be a társalgásban, de funkciójukat mindig a szövegkörnyezetben nyerik el, vagy az *a* valóban határozott névelő, de ebből az információból semmit nem tud meg az olvasó a határozott névelők használati szabályairól.

Az alakváltozatok feltüntetése dicséretes és hasznos (pl. *bent ~ benn, felett ~ fölött, szög ~ szeg*), a beszédben ezek szabadon felcserélhetők egymással. Az *igyekezik ~ igyekszik* azonban nem ugyanolyan alakváltozatai egymásnak, mint az előzőek, ezek ugyanis tövváltozatok (*igyekez-* ~ *igyeksz-*), amelyek nem cserélhetők fel szabadon, pl. A főnévi igenévi forma, a felszólító módú alakok vagy a múlt idejű formák kizárólag a -z-s tövű változathoz jönnek létre, az -sz-es többől pedig a jelen idejű formák.

A szótárban előforduló hiányosságok, esetleges pontatlanságok, következtetések egy esetleges következő kiadásban könnyen korrigálhatók lesznek. Mindezek ellenére a TINTA-szótár sorozat újabb értékes kiadvánnyal gazdagodott. A *Magyar*

értelmező alapszótár jól illeszkedik a TINTA Könyvkiadó kiváló szótárainak (hosszú) sorába, és jól használható tananyagot kínál célközönségének.

H. Varga Márta

Irodalom

Eőry Vilma (főszerk.) 2007. *Értelmező szótár*+. TINTA Könyvkiadó, Budapest.

Minya Károly 2014. *Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. TINTA Könyvkiadó, Budapest.

Sárosi Károly 1974. *A magyar nyelv alapszótára*. Tartományi Könyvkiadó Intézet, Újvidék.

Durst Péter

Lépesenként magyarul

Digital Study Zone – <http://www.lepesenkent.hu/index.php?b=98>

Talán a szerző sem gondolta volna az online tananyagok készítésekor, hogy 2020-ban a járvány – és ez által az oktatási intézmények digitális térbe való átkerülése – miatt az eddigieknél is nagyobb szükség lesz rájuk. Durst Péter *Lépesenként magyarul* című sorozatának első kötetéhez készült új digitális tananyagai a tankönyvcsalád honlapján a *Digital Study Zone* felületén érhetők el.

Durst Péter már korábban is számos lépést tett a modern technológia magyar-nyelv-tanulást segítő szerepének érdekében. Elsősorban érdemes megemlíteni az új kiadású első könyvhöz készült szótár applikációt, amely a különböző áruházakból (Google Play, Apple Store) könnyedén elérhető, és offline módban is használható. Az okostelefonon vagy tableten működő szótár a könyv szavait a szövegekben található jelentéssel hordozza. Lehetőséget biztosít arra, hogy a szavak az angolon kívül más nyelven is tárolhatóak legyenek, emellett pedig tartalmazza az igék ragozott formáit jelen és múlt időben, illetve a főnevek és a melléknevek egyes toldalékolt alakjait is. Az alkalmazás szavait tartalmazó szólisták szintén letölthetőek a honlapról angol, német, szerb és arab nyelven.

A *Lépesenként magyarul I.* tankönyv leckéihez több online vetélkedő feladatsor is készült a *Kahoot!* felület segítségével, amelyek izgalmas gyakorlásra adnak lehetőséget. Szintén az interaktív és játékos tanulási folyamatot támogatják a *LearninApps.org*-vel készített tankockák. Gyula, a tankönyv jól ismert visszatérő szereplője az egyik legnépszerűbb közösségi média felületén, az *Instagram*on is megtalálható. A „*lepesenkent*” felhasználónév bejegyzései alatt kötetlen formában egy-egy új szót, illetve kifejezést van lehetőségük a diákoknak megtanulni.

A nyelvtanulók számára akár mobilbarát pdf formátumban is rendelkezésre áll egy angol nyelvű nyelvtani összefoglaló, amelyben a fejezetek és a feladatok számozásának köszönhetően könnyedén meg lehet találni a vonatkozó magyarázatot.

Az újonnan megjelent felület, a *Digital Study Zone* a fent említett nyelvtani összefoglalóhoz hasonlóan fejezetenként tartalmazza a nyomtatott könyv online adaptációját. Az első hat leckehez készült anyagok ingyenesen, regisztráció nélkül, a továbbiak azonban már csak regisztráció után tölthetőek le. Az online fejezetek a nyomtatásban megjelent könyv anyagain alapszanak. Visszatérnek a könyvből már jól ismert mondatok és grafikák is, amelyek biztonságérzetet nyújthatnak a nyelvtanuló számára. Minden online fejezet a cím alatt megjelöli, hogy a nyomtatott könyvben hányadik oldalhoz kapcsolódik.

A tankönyv anyagán túl kiegészítő angol nyelvű nyelvtani magyarázatokat, példákat és további hanganyagokat is magában foglal. Utóbbi a helyes kiejtés elsajátítása miatt rendkívül hasznos.



A diák tanul.
(The student is studying.)



A tanár a teremben beszél.
(The teacher is talking in the classroom.)



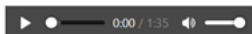
A fiú vár.
(The boy is waiting.)



A fiú áll, a lány ül.
(The boy is standing, the girl is sitting.)



A lány telefonál.
(The girl is phoning.)



1. ábra: Részlet a hatodik leckéhez készült digitális tananyagból

A fejezetek végén a diákok gyakorló feladatokkal ellenőrizhetik, hogy megértették-e az adott tananyagot. A feladattípusok között szerepel többek között a feleletválasztós teszt, a sorrendbe helyezés, a mondatkiegészítő, illetve párosító feladat.

Complete the sentences.

Bogna vagyok. Lengyel tanár vagyok. élek. 51 éves vagyok. Most a boltban .

Te Bogna vagy. Lengyel tanár vagy. élsz. 51 éves vagy. Most a boltban .

Ő Bogna. Ő lengyel 51 Most a boltban vásárol.

2. ábra: Példa a mondatkiegészítő feladatra a 6.2-es fejezetből

Mint ahogy a honlapon elérhető online tananyagok többsége, úgy a *Digital Study Zone* is az önálló tanulást támogatja. A felület az angol nyelv ismeretére alapozva egyéni tanulásra, az órán tanultak ismétlésére, gyakorlására és elmélyítésére alkalmas leginkább abban az esetben, ha a csoport Durst Péter könyvét használja kurzuskönyvként.

Hasznos lehet azoknak a nyelvtanulóknak, akik bármilyen okból kifolyólag nem tudtak részt venni a tanórán, ezért lemaradtak, vagy a tanári magyarázat nem volt elegendő számukra. Ők az oldal segítségével, akár további tanári magyarázat nélkül is pótolni tudják hiányosságait.

Lépésenként magyarul – digitális tananyagok:

Angol nyelvű nyelvtani összefoglaló (mobilbarát pdf formátum):

http://www.lepesenkent.hu/media/pdf/L1N_grammar_guide_final_mobil.pdf

Digital Study Zone:

<http://www.lepesenkent.hu/index.php?b=98>

Kahoot kvízek (regisztráció szükséges):

<https://create.kahoot.it/search?creator=durstpeter&filter=1>

LearningApps.org tankockák:

<https://learningapps.org/user/durst%20p%C3%A9ter>

Lépésenként magyarul az Instagramon:

<https://www.instagram.com/lepesenkent/>

Lépésenként magyarul 1. – szólista:

http://www.lepesenkent.hu/media/pdf/L1N_Hung_Eng_Eng_Hung_vocab.pdf

Lépésenként magyarul 1. - szótár alkalmazás:

- **Apple Store:**

<https://apps.apple.com/us/app/l%C3%A9p%C3%A9senk%C3%A9nt-magyarul-1/id1153358083>

- **Google Play:**

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.ezmegey.android.ezm_lepesenkent

Csonka Gergő

